

Izražavanje emocija kroz likovnost u predškolskoj dobi

Galina, Tea

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:619713>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Tea Galina

**IZRAŽAVANJE EMOCIJA KROZ LIKOVNOST U PREDŠKOLSKOJ
DOBI**

Završni rad

Čakovec, travanj 2024.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Tea Galina

**IZRAŽAVANJE EMOCIJA KROZ LIKOVNOST U PREDŠKOLSKOJ
DOBI**

Završni rad

**Mentor rada:
prof. dr. art. Kristina Horvat Blažinović**

Čakovec, travanj 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU RADA

Izjavljujem da sam samostalno napisala završni rad Izražavanje emocija kroz likovnost u predškolskoj dobi te da sam jedini autor, pod mentorstvom prof. dr. art. Kristina Horvat Blažinović.

Podatci istraživanja, teorije i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Tea Galina

Mjesto i datum: Čakovec, 6.4.2024.

ZAHVALA

Zahvaljujem svojoj mentorici prof. dr. art. Kristini Horvat Blažinović na stručnoj pomoći, trudu, radu, strpljenju i vođenju tijekom izrade završnog rada! Hvala svim profesorima Učiteljskog fakulteta na prenošenju znanja.

Osobito sam zahvalna dječjem vrtiću Cvrčak Čakovec što mi je omogućio provedbu istraživanja.

Hvala Tini i Heleni na nesebičnoj pomoći tokom pisanja završnog rada, na moralnoj podršci i na primjerima dobre prakse. Hvala, Trešnjice.

Hvala mojoj obitelji koja me podržala u odabiru mog poziva. Bez kojih moje studiranje ne bi bilo moguće.

Hvala svim mojim prijateljima koji su bili uz mene i moje studiranje učinili ljepšim putovanjem.

*„Jednom se živi, pa neka je kako srce to želi. Naprijed! Ma što bude, naprijed!”
Joža Horvat, Waitapu*

SADRŽAJ

Sadržaj

UVOD	1
1. EMOCIJE.....	3
1.1. Dijete i emocije.....	4
2. MEĐUODNOS IGRE I LIKOVNOG STVARALAŠTVA	6
2.1. Igra likovnim materijalima i sredstvima.....	6
3. BOJA	7
3.1. Svojstva boja	7
3.1.1. <i>Kromatska svojstva boje</i>	8
3.1.2. <i>Tonska svojstva boja</i>	8
3.1.3. <i>Kontrastna svojstva boja</i>	8
3.2. Psihološko djelovanje boja.....	10
3.3. Fiziološko djelovanje boja	11
3.4. Simbolika boja	12
3.4.1. <i>Crvena</i>	12
3.4.2. <i>Narančasta</i>	12
3.4.3. <i>Žuta</i>	13
3.4.4. <i>Zelena</i>	13
3.4.5. <i>Plava</i>	13
3.4.6. <i>Ljubičasta</i>	14
3.4.7. <i>Ružičasta</i>	14
3.4.8. <i>Smeđa</i>	14
3.4.9. <i>Siva</i>	14
3.4.10. <i>Bijela</i>	15
3.4.11. <i>Crna</i>	15
3.5. Boja i osjećaji.....	16
3.6. Boja i djeca	17
3.6.1. <i>Rodni stereotip odabira boje</i>	17
4. RAZVOJNE FAZE DJEČJEG LIKOVNOG STVARALAŠTVA	19
4.1. Faza šaranja.....	19
4.1.1. <i>Korištenje boje u fazi šaranja</i>	19
4.2. Faza izražavanja složenim simbolima	20
4.2.1. <i>Korištenje boje u fazi složenih simbola</i>	21
5. LIKOVNA ISTRAŽIVANJA I AKTIVNOSTI	22

5.1.	Boja i emocije – ciljevi i hipoteze	22
5.2.	Crtež – Ciljevi i hipoteze.....	23
6.	BOJA I EMOCIJE – aktivnosti i rezultati.....	24
6.1.	Dječje asocijacije povezane s bojama.....	24
6.2.	Povezivanje boja s 4 osnovne emocije (tuga, sreća, strah i ljutnja)	26
6.2.	Emocionalni doživljaj povezan s reprodukcijama djela Marka Rothka.....	29
6.3.	Slikarska aktivnost – bojom dočarati osjećaje	33
7.	CRTEŽ – aktivnosti i rezultati	42
7.1.	Prikazivanje emocije mimikom lica	42
7.2.	Prepoznavanje emocija na fotografijama s ljudskim portretom	45
7.3.	Crtanje autoportreta uz pomoć ogledala.....	50
8.	ZAKLJUČAK.....	57
9.	LITERATURA	58
10.	POPIS SLIKA.....	60
11.	POPIS TABLICA	62

SAŽETAK

U radu se opisuju/preispituje veza između djeteta predškolske dobi i emocija. Definirana je uloga emocija, fiziološke i bihevioralne promjene koje se događaju u tijelu, te njihova važnost u razvoju osobnosti djeteta. Opisuju se: osnovne emocije prema Williamu Jamesu i Paulu Ekmanu, terapijski potencijal umjetničkog stvaralaštva, uloga emocija u komunikaciji i facijalna ekspresija djeteta kao važan oblik neverbalne komunikacije. Istaknuta je važnost igre i likovnog stvaralaštva u djetetovom razvoju te veza između igre i likovnog stvaralaštva. Opisana su najvažnija svojstva boja: kromatska, tonska, kontrastna, zatim psihofiziološko djelovanje te simboličko značenje boja. Istaknuta je veza između boja i osjećaja, i opisan način na koji djeca percipiraju boju. Opisane su razvojne faze dječjeg likovnog stvaralaštva kroz boju i crtež s naglaskom na prikaz motiva ljudske figure i na načine izražavanja osjećaja kroz likovni rad. U drugom dijelu rada opisuju se likovne aktivnosti i istraživanja, provedena u mješovitoj vrtićkoj skupini, s desetak djece u dobi između treće i pete godine života. Cilj istraživanja je odgovoriti na pitanja: S kojim pojmovima i emocijama djeca povezuju boje?, Prepoznaju li djeca četiri osnovne emocije?, Na koji način djeca povezuju boje s navedenim emocijama?, Mogu li djeca odrediti dominantnu emociju na reprodukcijama djela Marka Rothka?, Koje će boje djeca koristiti kako bi dočarala emocije sreće i tuge?, Prepoznaju li djeca emociju na fotografijama ljudskog portreta?, Na koji se način emocije manifestiraju u dječjim crtežima? Dobiveni su slijedeći rezultati: Djeca će tople i jarke boje povezivati s ugodnim emocijama, a akromatske, hladne i zagasite boje s neugodnim emocijama i emotivnim stanjima. Djeca predškolske dobi između treće i pete godine života u mogućnosti su imenovati i reproducirati osnovne, bazične emocije vlastitim licem, odnosno mimikom vlastita lica. Crteži koji prikazuju sreću imaju zajedničke elemente poput osmijeha s visoko podignutim rubovima usana i predimenzioniranom glavom, što naglašava važnost emocije sreće. Nasuprot tome, crteži koji prikazuju neugodne emocije poput ljutnje, tuge i straha također imaju specifične karakteristike u vezi s oblikom i pozicijom usta.

Ključne riječi: dijete, emocije, likovno stvaralaštvo, osjećaji, boja, crtež

ABSTRACT

This final paper investigates the connection between preschool children and emotions. The role of emotions with their physiological and behavioral changes in the body is defined, as well as their importance in the development of the child's personality. The basic emotions as defined by William James and Paul Ekman are worked out and the therapeutic potential of art in expressing both unpleasant and pleasant emotions is highlighted. Also, the role of emotions in communication and the significance of their influence on the behavior of preschool children are mentioned. Facial expression is also emphasized as an important form of non-verbal communication. The importance of play and art in a child's development, and the connection between playing and art are highlighted. The connection between colours and feelings is emphasized, and the way in which children perceive colour is described. The developmental stages of children's artistic creativity are described through colour and drawing with an emphasis on the human figure. The research was conducted in a kindergarten in Čakovec, in a mixed group of ten children, between the ages of three and five. The goal was to investigate: With what concepts and emotions do children associate colours?, Whether children recognize the four basic emotions; to investigate how children associate colours with the mentioned emotions?, Whether children can determine the dominant emotion in reproductions of Mark Rothko's works?, Which colours children will use to evoke the emotions of happiness and sadness?, Whether children between the ages of three and five can reproduce the emotions of happiness, sadness, of fear, disgust, surprise and anger with one's own face, i.e. with facial expressions?, Whether children recognize emotions in photographs of human portraits?, and finally, How emotions are manifested in children's drawings?. The following results were obtained: Children will associate warm and bright colours with pleasant emotions, and achromatic, cold and dull colours with unpleasant emotions and emotional state. Preschool children between the ages of three and five are able to name and reproduce basic emotions with their own face, that is, by mimicking their own face. Drawings depicting happiness have common elements such as a smile with raised lips and an oversized head, which emphasizes the importance of the emotion of happiness. In drawings depicting unpleasant emotions such as anger, sadness and fear also have specific characteristics related to the shape and position of the mouth.

Key words: child, emotions, artistic creativity, feelings, colour, drawing

UVOD

U umjetničkom stvaralaštvu djece predškolske dobi emocije imaju vrlo važnu ulogu. Svako dječje likovno djelo jedinstveno je i pruža nam pristup dječjem unutarnjem doživljaju i osjećajima kojima se dijete vodi. Emocije oblikuju i utječu na kreativni proces. Dječje likovno stvaralaštvo nije samo puki fizički čin već i emocionalno putovanje kroz koje djeca reflektiraju svoje unutarnje svjetove i misli. Putem likovnog stvaralaštva djeca razvijaju svoje fine motoričke sposobnosti, perceptivne sposobnosti, kreativnost, maštu, samopouzdanje, socijalne vještine, divergentno mišljenje i još mnogo toga. Likovno izražavanje također pomaže u samoregulaciji emotivnih stanja kod djece i potiče razvoj emocionalne i socijalne inteligencije.

Boje, kao snažno komunikacijsko sredstvo, imaju značajan utjecaj na percepciju, raspoloženje i fiziološke procese u tijelu, a također imaju i psihofiziološko djelovanje. Likovne aktivnosti su neverbalni načini samoizražavanja kroz bojanje, crtanje, slikanje, modeliranje i mnoga druga likovna područja. Angažiranjem u likovnim aktivnostima djeca nam prenose svoje osjećaje koje još ne mogu verbalizirati, dakle prije nego što su u stanju oblikovati rečenice i verbalno s nama komunicirati. Ako se dijete nalazi u nezdravoj socijalnoj okolini, likovni crtež može poslužiti kao odlično sredstvo detekcije da problem postoji te se mogu pokrenuti daljnji postupci za rješavanje mogućeg problema. Jedan od znakova devijacije može se očitovati u načinu korištenja boje. Dokazano je da će zlostavljana djeca često posezati za crnom bojom. Na taj će se način dijete neverbalno izraziti. Također likovne aktivnosti mogu ukazivati na to u kojoj se razvojnoj fazi dijete nalazi i jesu li njegove sposobnosti u skladu s njegovim godinama.

Umjetnici i dizajneri interijera već dugo primjenjuju znanje da boja može dramatično utjecati na raspoloženje, osjećaje i emocije. Tople boje koje stimuliraju koristit će u prostorijama dnevnog boravka i blagovanja, dok će hladne boje, koje opuštaju, koristiti u spavaćim sobama i kupaonicama. Boje značajno utječu na poimanje svijeta koji nas okružuje. Također, boje utječu na fiziološke procese u tijelu. Tople boje su u korelaciji s krvnim tlakom, a izazivaju i veće naprezanje očiju. Tople boje stimuliraju, hladne su u funkciji opuštanja mozga, što utječe na raspoloženje. Tople i žarke boje djeluju stimulativno, potiču na akciju, čak mogu izazvati i agresiju, dok pastelne i hladne boje djeluju opuštajuće i smanjuju nadražaje.

Ovaj završni rad podijeljen je u dva dijela:

Prvi, teorijski dio obuhvaća emocije, međuodnos igre i likovnog stvaralaštva, boju i razvojne faze dječjeg likovnog stvaralaštva.

U drugom dijelu rada predočavaju se provedena istraživanja s djecom predškolske dobi. Istraživanja su podijeljena u dvije cjeline, na temu boje i crteža.

Krajnji cilj istraživanja na temu boje bio je utvrditi kako djeca interpretiraju određene boje i na koji način će prikazati emociju, koristeći boju. Cilj provedbe aktivnosti vezane uz crtež bio je utvrditi prepoznaju li djeca primarne emocije, mogu li ih imenovati i reproducirati vlastitim licem te na samom kraju istražiti na koje se načine emocija manifestira u dječjem crtežu. Likovna istraživanja i aktivnosti provedena su u vrtiću u Čakovcu. Istraživalo se na skupini od desetero djece, starosne dobi između treće i pete godine života. Sve su dječje izjave i radovi autentični i nisu izloženi sugestiji.

1. EMOCIJE

Postoje mnoge definicije emocija, ali najraširenija je da su emocije svjesne mentalne reakcije koje se subjektivno doživljavaju kao snažni osjećaji i obično su usmjereni prema određenom objektu ili subjektu i popraćene su tipičnim fiziološkim i bihevioralnim promjenama u tijelu. Emocije su složena mentalna stanja koja proizlaze iz različitih životnih situacija, misli i iskustava. One mogu biti ugodne i neugodne, a njihovo izražavanje kroz umjetnost može imati snažan terapijski učinak (Kovačević, Ramadanović, 2016).

„Emocionalni je razvoj jedan od najvažnijih procesa u razvoju osobnosti.“ (Andrić, Čudina-Obradović, 1994, str. 193).

William James detektira osnovne, bazične ili prirođene emocije: to su sreća, strah, tuga i ljutnja. Kasnije na popis bazičnih emocija Paul Ekman pridodaje gađenje i iznenađenje. Razgovor o vlastitim osjećajima i izražavanje emocija može pomoći u upravljanju emocijama i pružiti nove perspektive te otpustiti bol ako se radi o negativnim emocijama. Razgovorom i iznošenjem vlastitih doživljaja unutarnjih stanja proživljavamo svojevrsnu katarzu. Emocije su komunikator, imaju važnu ulogu u komunikaciji i često su okidači za određena ljudska ponašanja (Kovačević, Ramadanović, 2016).

Emocije, kao i svaka biološka reakcija u tijelu, imaju svoju svrhu, koja vodi prema svome cilju. Ugodne emocije jasan su pokazatelj da je nešto dobro za nas, a neugodne nas upozoravaju na moguću prijetnju i opasnost. Osim što su bitne za samo preživljavanje, emocije imaju veliku ulogu u razvoju djeteta. Pokazuju kakvoga smo raspoloženja i njima okolini šaljemo poruku o stanju u kojem se nalazimo. Emocije su vrlo kompleksni fiziološki fenomen bez kojeg ljudska vrsta ne bi opstala. Kroz likovno stvaralaštvo djeca imaju priliku razvijati emocionalnu i socijalnu inteligenciju, samopouzdanje, kontrolu emocija. Likovne aktivnosti su neverbalni načini samoizražavanja kroz crtanje, slikanje, modeliranje te mnoge druge likovne tehnike.

Prema Ekmanovu mišljenju, facijalne ekspresije glavni su i najjasniji oblik neverbalne komunikacije. One su pokreti i položaji mišića koji se pomiču u odnosu na određena emocionalna stanja čovjeka (Kovačević, Ramadanović, 2016).

U drugom djelu završnog rada opisano je provedeno istraživanje s ciljem da se utvrdi mogu li djeca predškolske dobi, između treće i pete godine života, prepoznati i imenovati zadane emocije te mogu li te iste emocije reproducirati vlastitim licem.

1.1. Dijete i emocije

Prve emocije koje dijete izražava reakcija su ugone ili neugode. Pozitivno emocionalno stanje izražava se smiješkom, gugutanjem, pozornim gledanjem. Neugodno emocionalno stanje izražava se plačem, mrštenjem, izrazom gađenja. Do kraja 6. mjeseca života dijete izražava sve četiri primarne emocije (ljutnja, strah, radost, tuga) i prepoznaje osnovna emocionalna stanja majke ili skrbnika. Već u dobi od 3 mjeseca, dijete reagira na ton kojim mu se obraća odrasla osoba, a sa 7 mjeseci povezuje ton glasa i izraz lica kao znak razumijevanja osnovnog emocionalnog stanja odrasle osobe. Između 8. i 9. mjeseca svjesno traži podatke o emocionalnom stanju majke kao uporište za vlastito ponašanje i vlastite emocionalne reakcije (po Vasta i suradnici, 1998.). (Rezić, 2006, str. 7).

Spontane emocionalne reakcije predškolskog djeteta naslijeđeni su mehanizmi reagiranja pohranjeni u najstarijim dijelovima mozga. One su u funkciji preživljavanja, pomažu nemoćnom djetetu da okolini pošalje poruku, a ona da prepozna njegove potrebe i u funkciji su djetetove dobrobiti (Rezić, 2006). Šest primarnih emocija – sreća, tuga, strah, ljutnja, iznenađenost i gađenje spadaju pod urođene emocije i vrlo su lako vidljive na izrazima lica. S vremenom i sazrijevanjem djeteta te se emocije spontano nadograđuju, postaju kompleksnije i prelaze u sekundarne emocije. Prepoznavanje šest primarnih emocija na facijalnim ekspresijama ključno je u komunikaciji i razumijevanju djetetovih potreba i osjećaja.

Prepoznavanje i osvješćivanje emocija i doživljaja te njihovo izražavanje posebno je važno za zdrav socioemocionalni razvoj djece i njihovo funkcioniranje tijekom života. Budući da djeca u svoje likovne radove svjesno ili nesvjesno unose ono što ih privlači ili ono što ih emocionalno uznemiruje, likovno izražavanje može biti ključan medij oslobađanja od psihičke napetosti, odnosno učinkovit način otpuštanja neugodnih emocija s kojima se teško nose, poput tuge, nemira ili straha. Također, uz navedene neugodne emocije, djeca u svoje likovne radove uključuju i ugodne emocije poput sreće, sigurnosti i ljubavi. Potrebno je poticati izražavanje svih vrsta emocija kako bi se one osvijestile, a dijete naučilo nositi s njima. Likovno izražavanje ublažava i smanjuje emocionalne nelagode. Važan cilj emocionalnog učenja upravo je pomoći djeci da se nauče nositi s događajima i osjećajima koji ih uznemiruju. Likovne aktivnosti kroz koje djeca izražavaju negativne emocije važno je upotpuniti razgovorom o tim neugodnim i nepoželjnim osjećajima. U učenju samoregulacije emocija i reguliranja nepoželjnih ponašanja, djeci je neophodna pomoć odgajatelja (Bilić, Balić-Šimrak, 2012). Dječje emocije vrlo se razlikuju od emocija odraslih. Različitost se očituje u intenzitetu, trajanju, promjenjivosti emotivnog stanja i mnogim drugim karakteristikama.

Neke od karakteristika dječjih emocija su intenzivnost, prolaznost i često pojavljivanje. Mogu se utvrditi na osnovi simptoma ponašanja: kratkoća, promjenjive jačine, promjenjivost u emocionalnom izražavanju, duševna osjetljivost, snažna potreba djeteta da voli i da bude voljeno (Selimović, 2010). Djecu je potrebno poticati i ohrabrivati da svoje emocije iznesu na prihvatljive načine kroz prihvatljiva ponašanja kako ne bi došlo do nepoželjnih ponašanja i situacija. Neke od posljedica potiskivanja i nereguliranja vlastitih emocija nepoželjna su ponašanja, strah djeteta, nemogućnost samokontrole, nemogućnost izbjegavanja sukoba ili, oprečno, nemogućnost rješavanja sukoba. Pojam samoregulacija emocija znači upravljanje vlastitim ponašanjem i reguliranje vlastitih emocija. Njezin krajnji cilj je uspostavljanje samokontrole. Uspostavljanjem samokontrole dijete je u mogućnosti prilagoditi se izazovima okoline. Razvoj samoregulacije kreće oko treće godine života. Oblici razvoja samokontrole su razvoj unutarnjeg govora, odupiranje iskušenju i odgoda zadovoljstva. U sva tri oblika razvoja samokontrole ključan element za primjenu i usvajanje verbalna je uputa odrasle osobe (Starc i sur. 2004).

Emocije igraju veliku ulogu u životu svakog djeteta i povezane su sa svim aspektima djetetovog razvoja: fizičkim, intelektualnim, socijalnim, voljnim i dr. Jersild (1954) navodi da uspješnost dječjeg prilagođavanja životu zavisi uveliko od njegovih emocionalnih iskustava iz djetinjstva. Na dječji razvoj štetno djeluju negativne emocije kao strah, ljutnja i ljubomora. Za njegov pravilan razvoj neophodne su emocije privrženosti, radosti i ljubavi. Lišavanje djece iskustva ljubavi dovodi do poremećaja fizičkog i intelektualnog razvoja kod djece. Istraživanja koja su proveli Spitz, Jersild, Harris, Goldfarb i Bakwin to ukazuju. Djeca lišena ljubavi često pomišljaju i na samoubistva, da bi roditeljima nanijeli zlo (Selimović, 2010, str. 157).

Emocije znatno utječu na procese učenja stoga je njihovo razumijevanje od velike važnosti, posebice u predškolskoj dobi kada je djetetov mozak najplastičniji (Capelo i sur., 2019). Kroz igru djeca uče i pronalaze načine za reguliranje emocija i vlastitog ponašanja. Autorica Parten definirala je kreativnu igru. Kreativna igra uključuje igru vlastitim tijelom i materijalima kako bi dijete izrazilo svoje misli, osjećaje i ideje (Klarin, 2017). Sve likovne aktivnosti i tehnike mogu se klasificirati kao kreativna igra, igra likovnim materijalima i tehnikama.

2. MEĐUODNOS IGRE I LIKOVNOG STVARALAŠTVA

Važnost igre neupitna je za djetetov razvoj. Igra je svaka aktivnost koju dijete bira samo, a njen cilj je zadovoljstvo djeteta. Prema Piagetu, igra je napor djeteta da se samostalno uskladi s okolinom u kojoj se nalazi. Iz toga proizlazi da će dijete koje je izloženo stimulirajućoj okolini i okolini koja potiče učenje, učiti spontano, kroz igru (Klarin, 2017). Djeca u likovno stvaralaštvo kreću već od najranije dobi, kroz igru. Prvi medij kojim se služe u predškolskim ustanovama najčešće su pastele. U prvim godinama života cilj te likovne aktivnosti nije krajnji produkt već je to sama igra, a proizlazi iz potrebe za pokretom i ostavljanjem traga na površini. S razvojem djetetovih kognitivnih i motoričkih sposobnosti ti će pokreti postati promišljeni i s vremenom će crtež dobiti značenje i nosit će određenu poruku. Prvo samome sebi, a onda i okolini.

Potreba djeteta za aktivnošću izražava se u igri, pokretu („balet“), pjesmi i proizvodnji zvukova, govoru i pronalaženju novih riječi, likovnim i mnogim drugim oblicima izražavanja. Te aktivnosti mogu biti receptivne, kojima se pripremaju novi spoznajni i estetski sadržaji, a mogu biti ekspresivne, kreativne, kojima se ti sadržaji izražavaju i upućuju drugima. (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010, str. 71).

2.1. Igra likovnim materijalima i sredstvima

Igre likovnim materijalima i sredstvima kao što su olovka, boja i glina, imaju mnoštvo namjena. To djeci donosi osjećaj slobode, a nakon toga ih potiče na upoznavanje i ispitivanje svojstava i raznovrsne mogućnosti likovnog sredstva. Najvažnija namjena je izražavanje sadržaja kojima se neko dijete svjesno ili podsvjesno bavi, duboko u sebi. Djeci je potrebno nuditi mnoštvo likovnih materijala i sredstva, prepustiti im odabir i pratiti ih na putu njihovog razvoja. Tako ih potičemo na samostalno i iskonsko, njima prirodno izražavanje koje proizlazi iz igre. Djeca će već naučene igre ponavljati, stoga ih je potrebno ohrabrivati na promjenu igre i odabire nesavladanog materijala, ali potrebno je biti oprezan kako se sugestijom ne bi utjecalo na djetetov kreativni i stvaralački proces. Igra likovnim materijalima mora biti slobodna i djeci pružiti rasterećenje od pravila i predložaka, te im dopustiti da zaplove u vlastite svjetove (Belamarić, 1986).

Nakon pastela, sljedeći najčešći medij je tempera. U početku djeca slikaju rukama. Kao i kod pastela, cilj ove likovne aktivnosti nije krajnji produkt, već igra kao takva. Dijete uživa u ostavljanju traga, istražuje teksture i vizualno je stimulirano.

3. BOJA

Riječ boja označava dva pojma. Prvi pojam označava fizikalnu osobinu svjetlosti, odnosno osjećaj koji u oku stvara svjetlost emitiranu iz nekog izvora ili reflektiranu od površine neke materije. Drugi pojam označava tvar za bojanje, koja ima svojstvo da oboji bezbojnu materiju. (Jakubin, 1990, str. 16).

Zjakić i Milković (2010.) navode kako čovjek, tj. ljudsko oko, ima sposobnost prepoznati i razlikovati 200 monokromatskih boja. Oko je najosjetljivije u promatranju žute boje: te može prepoznati male razlike od 0,1 nm. Iz spomenutih navoda izvodi se zaključak kako je poimanje boje proces koji se odvija u mozgu. Percepcija boje ovisi o sposobnosti oka da svjetlosne snopove propusti kroz rožnicu, zatim rožnica fokusira svjetlost u stražnjem dijelu oka, u kojem se nalazi mrežnica. Mrežnica se sastoji od devet slojeva u kojima se nalaze vidni receptori, štapići i čunjići. Ulazna energija pretvara se u živčane impulse koji mozgu šalju signale, a mozak te signale pretvara u sliku. Svaki čovjek ima različitu osjetljivost vidnih receptora, stoga se pojavljuje fenomen različitog doživljaja boja kod različitih osoba. Također, boja na svakog čovjeka djeluje individualno, svatko ima vlastitu jedinstvenu percepciju i interpretaciju određene boje. Boje su svuda oko nas. Neizostavan su dio svačijeg života i nemoguće je zamisliti život bez njih. Boje nas mogu razveseliti, smiriti, uznemiriti. Bojom možemo prenijeti poruku i nesputano se izraziti. Djeca u dobi od treće do pete godine crtaju bojom ako im se ne omogući nanošenje boje na veće površine, kroz igru. U toku igre djeca svladavaju likovne medije, a potrebno ih je poticati na što veću raznovrsnost likovnih materijala. Boje ne odabiru realistično, prema vizualnim podacima već prema osobnim sklonostima i preferencijama. Specifičan utjecaj boja vidljiv je kod djece s autizmom, gdje su djeca mnoštvom boja i prestimulirana, te im to stvara unutarnji nemir. Promatrajući stilske karakteristike nekih umjetničkih razdoblja, postimpresionisti su se oslanjali na boju kao najsnažnije sredstvo prenošenja simboličkog, emocionalnog i estetskog značenja likovnog djela (Brettell, 1999).

3.1. Svojstva boja

Boja je snažno izražajno sredstvo u likovnoj umjetnosti. Jedan je od osnovnih likovnih elemenata uz točku, crtu, plohu, površinu, volumen i prostor. Osim što može stvoriti ugođaj i naglasiti atmosferu, boja uz ostala likovna izražajna sredstva utječe na cjelokupni doživljaj umjetničkog djela. Neka od najvažnijih svojstva boje su tonska i kromatska svojstva, kontrastna svojstva, dinamička svojstva, psihofiziološko djelovanje i simbolika boje.

3.1.1. *Kromatska svojstva boje*

U osnovnoj podjeli, boje dijelimo ih na primarne, sekundarne i tercijarne.

Primarne boje - primarne boje su crvena, žuta i plava. Sekundarne boje - sekundarne boje su boje koje nastaju miješanjem primarnih boja. Zelena koja je produkt žute i plave, narančasta koja je produkt crvene i žute i ljubičasta koja je produkt crvene i plave. Tercijarne boje - tercijarne boje nastaju miješanjem jedne primarne i jedne sekundarne boje. Sve boje nastale miješanjem zovu se izvedene boje. Sve navedene boje nazivaju se i kromatske ili šarene boje, a akromatske boje ili nešarene su bijela, crna i sve izvedenice bijele i crne (tonovi sive). Akromatskim bojama dobit ćemo raznovrsnost tonova.

3.1.2. *Tonska svojstva boja*

Ton boje označava količinu svjetlosti koja se u nekoj boji nalazi. Svaka kromatska ili šarena boja može se prikazati kroz niz tonova koji će nastati kada joj dodamo bijelu, crnu ili sivu boju (akromatske boje). Tako nastaju različiti tonovi. Dodavanjem bijele kromatskoj boji tu boju činimo svjetlijom, a dodavanjem crne kromatskoj boji, tu boju činimo tamnijom (Jakubin, 1989).

3.1.3. *Kontrastna svojstva boja*

Boje mogu biti u kontrastnim, odnosno suprotnim odnosima. U nastavku teksta opisani su kontrast boje prema boji, svjetlo-tamni kontrast, toplo-hladni kontrast, komplementarni kontrast, kontrast kvalitete boje i kontrast kvantitete boje.

- *Kontrast boje prema boji* – Kontrast boje prema boji je najosnovniji koloristički kontrast, gdje se uspoređuju samo čiste boje. Najveća je razlika između primarnih boja, žute, crvene i plave. One međusobno nemaju nikakve zajedničke komponente. Ovaj tip kontrasta nazivamo kontrastom boje prvog reda. Postoji nešto manja razlika između sekundarnih boja, što se naziva kontrastom boje drugog reda. Najmanju razliku predstavlja kontrast boje trećeg reda.
- *Kontrast svjetlo-tamno* - Kontrast svjetlo-tamno razlika je između svijetlih i tamnih tonova na slici. Što je veći kontrast, to će slika djelovati živopisnijom i dinamičnijom, dok manji kontrast donosi blaži i suptilniji doživljaj umjetničkog djela. Tamnije obojeni predmeti djelovat će teže i zbijenije, te kao da su udaljeniji, a svijetli predmeti činit će se lakši, vizualno će proširivati i djelovat će kao da se približavaju. Boja se miješa s bijelom ili crnom i dobivamo različite tonske vrijednosti. Osim toga, razmatramo i

svjetlosne vrijednosti s obzirom na apsolutnu svjetlosnu vrijednost čistih boja (pri čemu je žuta najsvjetlija, a ljubičasta najtamnija čista boja).

- *Kontrast toplo - hladno* - Neke boje u nama mogu izazvati osjećaj topline, a neke boje osjećaj hladnoće. To činjenicu potvrđuju nam mnoga provedena istraživanja. Utvrđeno je da su ljudi u plavo-zelenoj prostoriji temperaturu od petnaest stupnjeva celzijusa osjetili kao hladnu, a u crveno-narančastoj prostoriji osjet je bio jednak na jedanaest do dvanaest stupnjeva celzijusa (Jakubin, 1990). Toplim bojama smatraju se žuta, narančasta i crvena, a hladne plava, zelena i ljubičasta. Kontrast između hladnih i toplih boja stvara dinamiku umjetničkog djela i služi naglašavanju djela slike. Odabirom kombinacija boja također stvaramo ugođaj i atmosferu umjetničkog djela.
- *Komplementarni kontrast* - Komplementarni kontrast pojam je koji označava međuodnos dvije boje. To je međuodnos jedne osnovne boje s mješavinom drugih dviju osnovnih boja. Naprimjer, ako uzmemo osnovnu žutu boju i suprotstavimo joj boju dobivenu miješanjem drugih dviju osnovnih, crvene i plave, odnosno ljubičastu (Belamarić, 1990). Komplementarni parovi boja su: crvena i zelena, narančasta i plava, žuta i ljubičasta. To su najjači, najsnažniji kontrasti boja. Korištenjem komplementarnog kontrasta može se naglasiti razlika između elemenata, postići jak vizualni i dinamički efekt.
- *Kontrast kvalitete boja* - Boje sunčevog spektra su najintenzivnije i najčišće boje. Kontrast kvalitete boja varira ovisno o stupnju njezine čistoće, jarkosti i zasićenost. Jarkost, jačinu, odnosno čistoću boje možemo degradirati dodavanjem bijele, crne ili sive. Također boji možemo oduzeti pigment tako da je razrijedimo (Jakubin, 1990). Što je veći kontrast, to će slika djelovati živopisnijom i dinamičnijom, dok manji kontrast donosi blaži i suptilniji doživljaj umjetničkog djela.
- *Kontrast kvantitete boje* - Kontrastom kvantitete boje postiže se vizualna ravnoteža, sklad i harmonija. Također, korištenjem intenzivnije boje na određenom području privlači se pažnja na taj dio kompozicije i naglašuju obojani elementi u odnosu na ostatak kompozicije koji je umjerenije boje, odnosno slabijeg intenziteta. Kontrast kvantitete boje jest odnos odnosno proporcija koliko je koje boje korišteno (mnogo/malo, veliko/maleno), a kod određivanja količinskih odnosa boja pažnju je potrebno obratiti na snagu djelovanja boje, a nju određuju intenzitet odnosno jačina boje i veličina obojane plohe (Belamarić, 1990).

3.2. Psihološko djelovanje boja

Na sljedećim stranicama opisuju se neki aspekti psihofiziološkog djelovanja boja na čovjeka - njihov utjecaj na emocionalne, mentalne i fiziološke procese i reakcije kod čovjeka. Boje imaju značajan utjecaj na psihu kao i kod odraslog čovjeka tako i kod djeteta. Utječu na našu percepciju okoline i reguliraju naša emotivna stanja. Psihologija boja proučava kako određene boje djeluju na unutarnje stanje čovjeka, emocije, raspoloženje i percepciju prostora. U terapiji bojama ključno je poznavanje psihološkog utjecaja boja kako bi se stvorio željeni psihološki učinak.

Mnoga istraživanja djelovanja boja ukazuju da boje kod ljudi izazivaju određene reakcije. One svojim isijavanjem djeluju na organizam i na ljudsku psihu. Goethe u svom djelu „Patnje mladog Werthera“ piše kako boje imaju moralni učinak na čovjeka i djeluju na njegovu dušu izazivajući u njoj određene osjećaje. Boje na nas utječu nesvjesno. Utječu na naše raspoloženje i ćud. Svaka boja ima određeni psihološki efekt – mentalni i emocionalni. (Jakubin, 1990, str. 25).

Tople boje, poput žute, narančaste i crvene, izazivaju sreću, potiču protok energije, dok hladne i pasivne boje, poput plave i zelene, djeluju umirujuće i opuštaju. Wexner, 1954. godine provodi istraživanje o učinku boje na raspoloženje čovjeka i navodi kako različite valne duljine utječu na različite načine. Utvrdio je da je crvena boja uzbuđujuća i stimulirajuća, dok je plava utješna i umirujuća, a narančasta uznemirujuća za ljudski organizam. Kao primjer navodi ružičastu boju koja aktivno suspreže bijes i ljutnju, zbog svog umirujućeg djelovanja, uspoređujući rad srca. Poznavanje djelovanja boja dovelo je do korištenja umirujućih boja na mnogim mjestima a za primjer navodi svlačionice sportskog suparničkog tima kako bi se postigla pasivnost i ostvario bolji rezultat (Stuart i sur., 2009). Psihološko djelovanje boja otvorilo je mnoge mogućnosti liječenja bojama. Kromoterapija je jedna od njih. To je metoda koja koristi boje kako bi djelovalo na mentalno, emotivno i fizičko stanje čovjeka. Metode kromoterapije su izlaganje bojama čiji se učinak želi postići, nošenjem odjeće određena kolorita, gledanjem u boju i izlaganje svjetlosti određene boje, a sve u cilju postizanja emocionalne ravnoteže. Hunjet i Vuk (2017.) navode da boja ima snažan utjecaj na našu podsvijest, može nas privući ili odbiti. S psihološke perspektive, različite boje imaju različit utjecaj na pojedince, potičući različita emocionalna stanja, ponašanja i raspoloženja. Naša bliska veza s bojama otkriva mnogo o nama samima. Dok su neke boje općenito prihvaćene i poželjne u različitim kulturama, druge se smatraju nepoželjnim zbog svoje sposobnosti izazivanja negativnih osjećaja ili događaja. Boje prenose univerzalne poruke koje nadilaze rasne, vjerske ili spolne granice svojim skrivenim značenjem.

3.3. Fiziološko djelovanje boja

Metode koje se koriste za mjerenje fizioloških reakcija često uključuju mjerenje krvnog tlaka, brzinu disanja, količinu potrošnje energije, elektro-fiziološke reakcije i biokemijske reakcije na ispitanom subjektu. Vrlo je vjerojatno da neki od učinaka koje boje mogu imati na ljude proizlaze iz njihovih bioloških podražaja. Boja nastaje iz spektra svjetlosti, a svjetlost je oblik elektromagnetskog zračenja koji je vidljiv ljudskim okom. Svjetlost ima dva važna svojstva koja su međusobno povezana: valna duljina i frekvencija. Valna duljina fotona svjetlosti određuje što mi kao ljudi vidimo. Kraća valna duljina ima veću frekvenciju, što znači da ovisi o energiji fotona svjetlosti. Budući da različite energije svake boje imaju specifičnu ulogu u proizvodnji podražaja, boje možemo koristiti kao stimulativno sredstvo (Shi, 2013).

Plava boja potiče rad donjeg mozga i centralnog živčanog sustava, ima umirujuća svojstva na psihički napete osobe, izaziva osjećaj mirnoće, usporava ljudski metabolizam, usporava rad srca i brzinu disanja, djeluje umirujuće i smiruje. Crvena uznemiruje anksiozne i psihički napete osobe, povisuje krvni tlak, potiče brži rad srca i potiče na fizičku aktivnost. Zelena potiče rad srca i ojačava imunološki sustav, koristi se za smirivanje i odmara oči. Žuta boja koristi se tijekom mentalnog umora, slabog pamćenja i za ublažavanje nervoze, potiče mentalnu aktivnost i stvara energiju u mišićnim tkivima, potrebno ju je izbjegavati kod fizički preaktivne djece i kod osoba sklonim agresiji. Ljubičasta boja potiče rad gornjeg mozga i centralnog živčanog sustava, potiče kreativnost i djeluje pogodno na osobe s depresijom. Narančastu boju trebaju izbjegavati osobe s ovisnostima i problemima s agresijom, potiče dotok kisika prema mozgu, a time i mentalne procese u mozgu te djeluje stimulirajuće na ljudski metabolizam. Ružičasta boja je pasivna boja (Zjakić, Milković, 2010).

Poznavajući djelovanje boje na ljudski organizam u mogućnosti smo regulirati i utjecati na određena fiziološka stanja i raspoloženja izlažući se bojama sukladno stanju u kojem se organizam nalazi. Hunjet i Vuk (2017.) navode da su nedavna istraživanja pokazala kako se 80% informacija koje ljudi pamte odnosi na boje. Utjecaj boje na ljude počinje rođenjem i prati nas kroz cijeli život. Vid je najdominantnije i najrazvijenije osjetilo s najvećom moći utjecaja na psihofiziološke značajke ljudskog organizma.

3.4. Simbolika boja

Značenja boja često su prožeta simboličkim značenjem. Čak i u područjima gdje je praznovjerje uglavnom izbljedjelo, mnoge su boje zadržale svoje drevne asocijacije. Svaka boja ima svoje simboličko značenje. U nastavku teksta predstavljena je simbolika crvene, narančaste, žute, zelene, plave, ljubičaste, ružičaste, smeđe, sive, bijele i crne boje. Nužno je reći i to da su doživljaj i simbolika boja za svaku osobu individualni. Simbolika je vezana uz kulturno-geografski kontekst, ali i uz individualne umjetničke interpretacije. U različitim dijelovima svijeta i različitim kulturama ista boja nosi različitu simboliku. Također, određena boja može simbolizirati razne, čak i suprotna značenja (npr. crvena - nasilje i ljubav). Premda je simbolika određena individualnim doživljajima i iskustvima, čovjek na boje u velikoj mjeri reagira instinktivno te će doživljaj kod velike većine ljudi biti sličan.

„Boje su prisutne svuda oko nas percipiramo ih te svjesno ili nesvjesno bude našu reakciju. Iako možda često ne obraćamo preveliku pažnju, ipak svatko od nas ima svoju omiljenu boju, onu koju najviše voli, ali isto tako ima i boju koju manje ili uopće ne voli. Jednostavno rečeno povezani smo s bojama i one imaju različit utjecaj na nas. Svaka boja ima određeno značenje, simboliku, no ipak svaka osoba ne doživljava boje na isti način. Značenja koja pridajemo bojama su različita ovisno o vremenu, mjestu, tradiciji i kulturi koju negujemo. Boje aktiviraju naša osjetila, imaju utjecaj na naše raspoloženje i ponašanje. Dakle, simbolika boja se isprepliće sa psihološkim značenjem boja.“ (Zjakić, Milković, 2010, str. 11).

3.4.1. Crvena

Crvena boja je boja najjačeg intenziteta i privlači najviše pozornosti zbog svoje jačine. Djeluje snažno, pokreće, ubrzava ritam disanja, pojačava ljudski metabolizam i rad srca. Simbolizira ljubav, dominantnost, strast, agresiju i borbu. Zbog svoje upadljivosti i uočljivosti koristi se i za znakove upozorenja. Ako se koristi na većim površinama može djelovati iritirajuće.

„Crvena je boja revolucionarnih zastava skoro svih naroda i svih vremena.“ (Jakubin, 1990, str. 25).

3.4.2. Narančasta

Narančasta boja topla je, no nije nametljiva kao crvena. Povezana je s toplinom koja je u korelaciji s njenom vidljivošću tokom zalazaka Sunca. U mnogim istraživanjima dokazano je da potiče i otvara apetit stoga se dizajneri interijera odlučuju za nijanse narančaste u

prostorijama u kojima se blaguje. Djeluje vedro i radosno, podiže raspoloženje. Narančasta boja jest boja veće valne duljine pa može djelovati umarajuće za oči. Potiče dotok kisika prema mozgu, mentalne procese u mozgu i djeluje stimulirajuće na ljudski metabolizam.

„Narančasta boja djeluje ugrijavajuće, povjerljivo, svečano i veselo. Izaziva osjećaj zdravlja, životne radosti i sunčeve snage. Simbolizira: plodnost, sjaj, bogatstvo.“ (Jakubin, 1990, str. 26).

3.4.3. Žuta

Sunce – prva asocijacija za koju se veže žuta boja. Djeluje ugrijavajuće, vedro i toplo, poput narančaste. Kao i crvena, zbog velike vidljivosti koristi se za znakove upozorenja. Žuta boja simbolizira sreću, mladost, entuzijizam, nadu i pozitivan stav, često se predstavlja kao dječja boja. Prodorna je i boja velike vidljivosti, potiče mentalnu aktivnost i stvara energiju u mišićnim tkivima. Različite nijanse žute mogu predstavljati različitu simboliku.

Sumporno-žuta djeluje odvratno i gadljivo jer podsjeća na trulež koju možemo pronaći u prirodi, zeleno-žuta djeluje neugodno i podsjeća na bolest („Sav si požutio, Sav si pozelenio“) (Jakubin, 1990).

3.4.4. Zelena

Zelena je zemljana boja koja predstavlja prirodu, biljke, sklad i mir, djeluje čisto, umirujuće i opuštajuće pa se u kućanstvima često koristi u kupaonicama. Zelena boja povezuje se sa srećom, bogatstvom, svježinom i organskim rastom. Zelena boja predstavlja odobravanje, potvrdu i povezuje se s kretanjem prema naprijed (zeleno na semaforu). Zelena boja je boja koja najviše odmara ljudsko oko.

„Simbolički zelena boja označava mir (grančica masline kao simbol mira, a lovorov vijenac kao simbol besmrtnosti), vjeru, nadu, besmrtnost, obožavanje.“ (Jakubin, 1990, str. 26).

3.4.5. Plava

Suprotno crvenoj, plava boja je hladna i pasivna, ona je najmirnija boja koja prigušuje i djeluje kao da rashlađuje. Plava boja asociira na povjerenje, smirenost, tugu, mir, odanost, dubinu i autentičnost. Plavu boju pronalazimo u prirodi, voda i nebo. Pruža osjećaj čistoće, svježine i dubine. Povezuje se sa svijesti i intelektom, dubinom i stabilnošću. Usporava ljudski metabolizam, usporava rad srca i brzinu disanja, djeluje umirujuće i smiruje. Tradicionalno se smatra muškom bojom.

„Simbolizira: vjernost, istinu, tišinu, besmrtnost, jasnoću, nebeske daljine, aristokraciju, duhovitost i plemenitost.“ (Jakubin, 1990, str. 26).

3.4.6. Ljubičasta

Ljubičasta boja susret je tople crvene i hladne plave. Ima najkraću valnu duljinu, a prekomjerno izlaganje ljubičastoj boji može izazvati neprijateljsko raspoloženje.

„Ljubičasta djeluje svečano, očaravajuće, ali potiče na patnju. Ima neko tajanstveno, mistično djelovanje. Prigušuje strasti. Svijetlo ljubičasta djeluje uzvišeno i razotkriva bezličan i neskladan život. Simbolizira: čarobnjaštvo, pokoru, strpljenje, dobrotu.“ (Jakubin, 1990, str. 26).

3.4.7. Ružičasta

Ružičasta boja najčešće je povezana s ljubavi, nježnošću, romantikom i srećom. Pasivna je boja. Može imati razna značenja ali najčešće se povezuje s pozitivnim emocijama. Ružičasta boja podložna je rodnoj diskriminaciji, predodređena je djevojčicama od samog rođenja, te zbog toga dječaci imaju tendenciju odbijati ružičastu boju.

„Ružičasta je bijelom razblažena crvena, pa je i njeno djelovanje ublaženo. Djeluje ljupko i bez snage. Simbolizira : slatkoću, sramežljivost, djevojaštvo, nježnost, čuvanje tajni.“ (Jakubin, 1990, str 25).

3.4.8. Smeđa

Smeđa boja zemljana je boja koju svakodnevno pronalazimo u prirodi. Povezuje se s prirodnim materijalima, zemljom i drvetom.

Predstavlja zemlju, prirodu, pouzdanost i stabilnost. Većini ljudi smeđa boja neće biti omiljena jer djeluje jednolično. Na ljude će djelovati neugodno i odbojno, a koristi se za neugodne i ružne, ljudima odbojne predmete (Zjakić, Milković, 2010).

3.4.9. Siva

Siva ne-boja nastaje miješanjem crne i bijele. Koristi se kako bi neutralizirala, povezuje se s ozbiljnosti i rezerviranosti. Suzdržana je, koristi se kako bi istakla druge boje. Za sivu boju najčešće se odlučuju introverti koji žele ostati suzdržani i ne žele se isticati u okolini. Siva može izazvati osjećaje sjete i tuge koju povezujemo sa sivilom magle.

„Siva djeluje mirno i ozbiljno. S primjesom drugih boja može djelovati ugodno s nedostižnom finoćom. Dosta je omiljena i dopadljiva. Ona je idealna u kombinaciji sa šarenim bojama jer ih međusobno usklađuje (harmonizira). Simbolizira: poniznost, bijedu, siromaštvo, ništavilo.“ (Jakubin, 1990, str. 27).

3.4.10. Bijela

Bijela ne-boja predstavlja čistoću, nevinost, svjetlost i dobrotu. Djeca predškolskog uzrasta bijelu će boju koristiti kako bi prikazala prazan, neispunjen prostor.

Bijela boja je boja svjetla. Sjajna je i nježna. Ona umara kao i jako svjetlo. Proširuje prostor. U odnosu s drugim bojama djeluje aktivno te kao sredstvo osvjetljavanja i jasnoće. Izaziva osjećaj širine i poštovanja. Simbolizira: čistoću, red, jedinstvo, nevinost, svetkovanje, istinitost, poštenje, nezavisnost. (Jakubin, 1990, str. 26).

3.4.11. Crna

Crna odjeća djeluje kao da sužuje, a predmeti obojani crnom bojom djeluju teže od onih iste mase, a obojani npr. bijelom.

Crna karakterizira nedostatak svih boja, prema tome nedostaju svi podražaji na organizam. Izaziva osjećaj praznine, straha. Druge boje opkoljene crnom djeluju intenzivnije i aktivnije. Produbljuje prostor, daje privid beskonačnosti. Simbolizira: žalost, tajanstvenost, brigu, nedaću, teror, („crna ruka“, „crni petak“, „crni dani“, ukazuju na značenje crnoga). (Jakubin, 1990, str. 27).

„Bijelo, crno i sivo, iako nisu boje, ipak su sposobne da izazovu određena raspoloženja, ali ona nisu tako izražena kao ona izazvana šarenim bojama.“ (Jakubin, 1990, str. 26).

3.5. Boja i osjećaji

Pretpostavlja se da subjektivne kombinacije boja odražavaju unutarnje stanje osobe, te da se njezin psihički život manifestira kroz izbor boja. Analizom osobnog odabira boja moguće je razumjeti osjećaje, logiku postupaka i način razmišljanja osobe (Itten, 1973.). Boja ima značajan utjecaj na raspoloženje ljudi. Neki tonovi mogu izazvati osjećaj mirnoće, dok drugi potiču na rad i povećavaju produktivnost. Svaka osoba ima svoju omiljenu boju koja ih podsvjesno privlači više od drugih i izaziva određene emocije.

Nedavno provedeno istraživanje ukazuje da su boje koje se u potpunosti povezuju sa srećom tople i svijetle, počevši od žute (43%), crvene pa do narančaste i ružičaste. Žuta simbolizira sreću, veselje i radost. Ispitanici ljubav najviše povezuju s crvenom bojom (38%) zbog kulturoloških razloga te s ružičastom bojom koja se ujedno često povezuje sa ženskim spolom, a zatim slijedi ljubičasta (17%). Hladne se boje povezuju s emocijom smirenosti (50%), najviše zelena boja (28%). Sukladno tome i pastelni hladni tonovi također djeluju smirujuće. Hladni tonovi djeluju umirujuće, ali se mogu povezivati i s negativnim emocijama, npr. tugom (30%). Na drugom mjestu po odabiru je neutralna bijela boja (16%), a zatim, pomalo neočekivano, slijede žuta i ružičasta boja. Boje odabrane za emocije ljutnje i smirenosti nemaju značajna preklapanja, osim u manjoj mjeri u slučaju narančaste i ljubičaste. Smirenost se najčešće povezuje sa zelenom bojom jer simbolizira mir i zdrav način života (Jelaković i sur, 2022).

Kako bi se dobio bolji uvid u korelaciju boje i osjećaja, provedena su mnoga istraživanja, a dobiveni su sljedeći rezultati: neke emocije usko su povezane s nekim bojama, bez obzira na dob, spol, kulturu i nacionalnost. U još jednom istraživanju uočeno je da se preferencije boja mogu temeljiti na kulturi. Istraživanjem koje je proveo Choungourian (1968.) otkriveno je da crvenoj i plavoj Amerikanci daju prednost više nego dionici drugih kultura. U drugom istraživanju Boyatzisa i Varghesea (1994.) uočeno je da su svijetle boje povezane s ugodnim emocijama, a tamne s neugodnim. U istraživanju koju je proveo Hemphill (1996.) uočeno je da su čiste nijanse boja povezane s ugodnim emocionalnim reakcijama, a tamne i nečiste boje s neugodnim. No, Satio (1996.) je došao do zaključka da tamne boje imaju pozitivne konotacije u japanskoj kulturi (Kaur, A. 2020).

3.6. Boja i djeca

Djeca percipiraju boje na vlastiti i jedinstven način, koji se razvija kroz proces učenja i stjecanjem novih iskustva. U ranim fazama dječjeg razvoja djeca obično počinju razlikovati osnovne boje poput crvene, žute, plave i zelene. Njihova percepcija boja može biti povezana s emocionalnim i psihološkim reakcijama, kao i s njihovim osobnim preferencijama. Kroz igru, učenje i interakciju s okolinom, djeca postupno razvijaju sposobnost razlikovanja različitih boja, njihovih nijansi i značenja.

Važno je imati na umu da percepcija boja kod djece može varirati ovisno o dobi, iskustvu i individualnim karakteristikama pojedinog djeteta. Istraživanja su pokazala da se vizualna osjetljivost povećava između šeste i petnaeste godine života. Preciznost i točnost razlikovanja boja i nijansi razvija se postepeno. Prilikom neposrednog opažanja, djeca u dobi od dvije godine razlikuju četiri boje: crvenu, žutu, plavu i zelenu. Razlikovanje boja se povećava tijekom neposrednog opažanja i imenovanja boja (Selimović, 2010). Djeca koja vole hladne boje promišljaju, ona koja vole crnu, smeđu i sivu mogu imati devijantna ponašanja, crvenu boju vole djeca željna ljubavi a narančastu djeca koja se vrlo dobro adaptiraju. Žutu boju vole djeca koja trebaju povećani nadzor odrasle osobe, zelenu vole djeca kojima je potrebna sigurnost. Ljubičastu boju djeca ne preferiraju osobito (Zjakić, Milković, 2010).

„Utvrđeno je da mala djeca više vole boje od odraslih. Kako djeca odrastaju, postaju discipliniranija i gube osjećaj za boju. Općenito, mala djeca vole tople i jake boje. Crvenu, narančastu, magentu i žutu.“ (Zjakić, Milković, 2010, str. 107).

Boyatzis i Varghese (1994.) kroz istraživanje došli su do rezultata kako su djeca imala pozitivne reakcije na svijetle boje (npr. ružičasta, plava, crvena) i negativne reakcije na tamne boje (npr. smeđa, crna, siva). Emocionalne reakcije djece na svijetle boje postajale su sve pozitivnije s godinama, a djevojčice su posebno pokazivale sklonost svjetlijim bojama i nesklonost tamnijim. Dječaci su u većoj mjeri nego djevojčice imali pozitivne emocionalne asocijacije na tamne boje. Dobiveni rezultati produkt su rodne stereotipizacije od najranije dobi.

3.6.1. Rodni stereotip odabira boje

„Ako se promatra vrlo velik uzorak ljudi, može se doći do određenih zaključaka o tome kakve boje vole određene prosječne skupine ljudi, prije svega muškarci i žene. Voljenje boja može biti uvjetovano po nacionalnoj ili rasnoj pripadnosti.“ (Zjakić, Milković, 2010, str. 90)

Rodni stereotipi uzrokovani bojom odjeće, igračaka i predmeta otkrivaju se već u predškolskoj dobi. Picariello i sur. (1990.) istaknuli su da boja odjeće može utjecati na rodnu svijest djece vrtićke, predškolske i osnovnoškolske dobi. Osim toga, otkrili su da djeca mogu koristiti boju odjeće kao rodno specifičnu osobinu prije nego što prepoznaju fizičke razlike među spolovima. Na primjer, istraživanje provedeno na djeci u dobi od 5 do 10 godina pokazalo je da su dječaci smatrali crnu ili bijelu prikladnijom za njih, dok su djevojčice više voljele toplije boje, osobito ružičastu i ljubičastu (Sax, 2017.) (Xue i sur. 2024).

Do istog zaključka došli su i Zjakić, i Miliković (2010.): muška djeca obučena su u plave i tamnije boje, a ženska djeca svijetle boje, najčešće ružičastu i ljubičastu. Ružičasta je boja za djevojčice, plava je boja za dječake, ovi rodni stereotipi dovode do predrasuda i djeluju ograničavajuće na dijete.

Tradicionalne postavke povezane s određenim spolom znatno utječu na odabir boje odjeće i odabir igračaka i igara. Djeca koja nemaju tradicionalne postavke postaju meta zlostavljanja i marginalizacije. Važno je prepoznati utjecaj rodnih stereotipa te ih pokušati otkloniti u najranijoj dobi kako bi se spriječila gore navedena nepoželjna ponašanja. Suvremena pedagogija pokušava otkloniti tradicionalne postavke s ciljem otklanjanja marginalizacije djece.

4. RAZVOJNE FAZE DJEČJEG LIKOVNOG STVARALAŠTVA

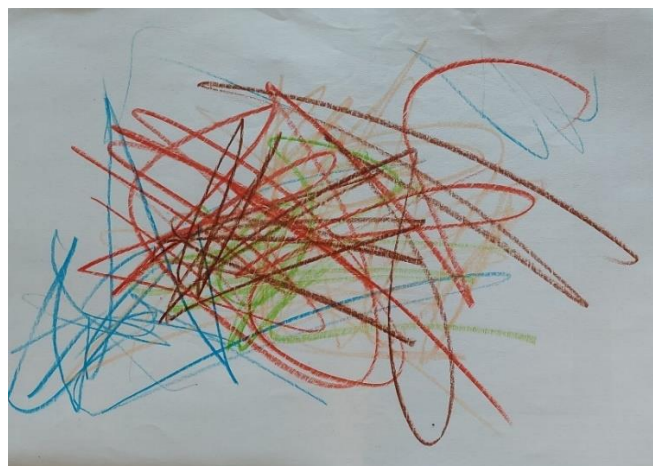
Faze dječjeg likovnog stvaralaštva variraju od djeteta do djeteta, te se njihova kronološka dob nužno ne poklapa s fazom predviđenom za tu dob. Svako je dijete individua za sebe, te je likovne poticaje potrebno prilagoditi i djetetu dopustiti da istražuje i izražava se s mnoštvom različitih materijala kako bi se neprestance razvijalo. U sljedećim podpoglavljima opisane su razvojne faze dječjeg likovnog stvaralaštva kroz boju i crtež s naglaskom na ljudsku figuru.

4.1. Faza šaranja

Vrijeme trajanja od prve do treće godine života. Prva faza jest faza šaranja u kojoj dijete stvara nasumične crteže bez konkretnog oblika i cilj ove faze jest zadovoljiti djetetovu potrebu za motoričkim gibanjem i ostavljanjem traga, a ne simbolika i razumijevanje crteža. Crtež često seže izvan formata papira. U drugom dijelu prve faze djeca počinju koristiti primarne simbole kako bi predstavila ljude ili predmete. Ti simboli promatračima najčešće uopće nisu prepoznatljivi, i ne moraju biti. Prvi organizirani simbol koje dijete koristi jest krug. Najčešće ga koristi kako bi predstavilo njemu poznate ljude. Prikaz čovjeka je tipičan, šabloniziran, karakterističan i univerzalan za svako dijete (Grgurić, Jakubin, 1996).

4.1.1. Korištenje boje u fazi šaranja

Djeca u navedenoj fazi „crtaju“ bojama. Najčešće korišteni mediji su pastele, flomasteri, debele bojice i krede. Boje biraju naizmjenično bez promišljanja jer boja nema ulogu i značenje, osim ostavljanja traga na podlozi. Dijete naizmjenično koristi ponuđeni likovni medij.



Slika 1 - Korištenje boje u fazi šaranja, bojica, 1 godina

4.2. Faza izražavanja složenim simbolima

Vrijeme trajanja te faze traje od četvrte do šeste godine života. Druga faza jest faza izražavanja složenim simbolima. Crtež dobiva značenje i djeca ga počinju imenovati. Crtež počinje služiti kao sredstvo komunikacije. U ovoj fazi dijete počinje crtati prepoznatljivog čovjeka sa sve više i više detalja: počinje se pojavljivati kosa, nos, oči, udovi, odjeća i još mnoštvo detalja. Djeca koriste razne simbole kako bi izrazila svoje misli i osjećaje kroz razne likovne medije. Za daljnji razvoj vrlo je bitan angažman odgojitelja koji bi trebao omogućiti i poticati razvoj djetetova likovna stvaralaštva. Crtež i crtanje će postati sredstvom komunikacije. Simboli koji se pojavljuju u crtežu nisu komunikacija s odraslima ili vršnjacima već komunikacija sa samim sobom, s vlastitim unutarnjim svjetovima (Grgurić, Jakubin 1996). Prema Piagetu, faza izražavanja primarnim simbolima dio je predoperacijskog perioda (4. do 7. godina), točnije, kasnijeg, završnog djela predoperacijskog perioda, koji uključuje početak simboličkog razmišljanja, mogućnost grupiranja i stvaranja veza, odnosno klasificiranja, te na kraju mogućnost razumijevanja brojeva. U tom periodu dijete nema razvijen pojam i osjećaj za prostornu percepciju, generalno prostor oko sebe doživljava podložno sebi, a ponekada ga osjeća i dijelom sebe samog (Malchiodi, 1998).

Kao što je već spomenuto, u ovoj fazi najznačajniju ulogu ima crtež čovjeka. Te crteže čovjeka nazivamo glavonošci zbog karakteristična izgleda koji podsjeća na punoglavca i simbolično predstavlja prvu fazu rasta žabe (Lowenfeld, Brittain, 1982). Ljudi glavonošci sastoje se od glave (kruga) i nogu (dvije linije prema dolje) koje vire iz glave. Vrlo rijetko javljaju se i ruke (dvije linije bočno iz glave). Na jednom crtežu dijete će nacrtati nekoliko jednakih glavonožaca, ali će svaki predstavljati različitu osobu. Glava će ponekad imati oči, nos i usta, a vrlo rijetko pojavljuje se i pupak u središtu. Zbog pojave pupka smatra se da glava predstavlja samu glavu i torzo u jednom. Postupno crteži će postajati sve složeniji. Glavi će se pridružiti još jedan krug koji će predstavljati trup. Ruke će dobiti prste, usta zube, glava obrve, kosu, uši... Pojavit će se razlika u veličini figura. Djeca vlastite emocije izražavaju kroz boje i proporcije. Emocionalna proporcija označava pojam kada dijete element u likovnom djelu naglašava tako da ga crta najvećim. Na primjer, na crtežima vlastitih obitelji djeca će majku najčešće nacrtati kao najveću, jer je u toj dobi najveća privrženost njoj. Također, javlja se disproporcionalnost likovnih elemenata. U crtežima ljudskih figura, djeca će njima najbitniji element u trenutku crtanja nacrtati predimenzioniranim. Na taj će način istaknuti važnost

upravo tog elementa. Time djeca nesvjesno šalju poruke o svojim trenutnim osjećajima, koja su povezana s proživljenim iskustvima.

4.2.1. *Korištenje boje u fazi složenih simbola*

Djeca u navedenoj fazi boju koriste subjektivno, ali postupno počinju povezivati boje iz stvarnosti s bojama na njihovom crtežu – „nebo je plavo, trava je zelena“. Djeca u dobi, od četvrte do sedme godine, više su zainteresirana za crtanje ljudskih figura ili predmeta u odnosu na korištenje boje kao likovnog sredstva. To što je veća zainteresiranost za crtež ne znači da djeca nisu svjesna boje i da nemaju osjećaj za nju. U navedenoj fazi često je vrlo mala korelacija s odabranom bojom i motivom likovnog djela. Osoba se u likovnom djelu može pojaviti u crvenoj, žutoj, zelenoj ili plavoj boji, ovisno o preferencijama djeteta (Lowenfeld, Brittain, 1982). Djeca će postupno povezivati boju s okolinom u kojoj se nalazi i s trenutnim znanjem koje posjeduje. Korištenjem boja djeca često pronalaze najlakši način neverbalnog izražavanja svojih emocija i unutarnjih doživljaja. Ova sposobnost dodatno naglašava vrijednost dječjeg likovnog izraza, jer svojim likovnim radovima oni prenose svoje doživljaje, opažaje i istraživanja ostavljajući dio sebe i svoj identitet na papiru (Belamarić, 1987). Djeca u ovoj fazi boju koriste kada u svojim likovnim radovima žele naglasiti i istaknuti nešto što su naučila ili kada određeni element likovnog djela smatraju vrlo važnim. U ovoj fazi ponekad se dešava da dijete koristi veliku količinu boje, u svrhu prekrivanja površine, ali ne i prikaza određenog elementa. (Grgurić, Jakubin, 1996).



Slika 2 - Korištenje boje u fazi složenih simbola, akvarel, 4 godine

5. LIKOVNA ISTRAŽIVANJA I AKTIVNOSTI

Likovna istraživanja i aktivnosti provedena su u dječjem vrtiću u Čakovcu, s mješovitom skupinom, od desetero djece, u starosnoj dobi između treće i pete godine života. Sve dječje izjave i radovi autentični su i nisu izloženi sugestiji.

5.1. Boja i emocije – ciljevi i hipoteze

a) Istraživanje: *Dječje asocijacije povezane s bojama*

- Cilj : istražiti s kojim pojmovima i emocijama djeca povezuju boje.
- Pretpostavka : tople boje djeca će povezivati s ugodnim emocijama, a hladne i akromatske boje povezivat će s neugodnim emocijama. Također, kreće se s pretpostavkom da će pojmove birati s obzirom na prostor u kojem se nalaze tj. u odnosu na stvari dostupne u njihovom vidokrugu.

b) Istraživanje: *Povezivanje boja s 4 osnovne emocije (tuga, sreća, strah i ljutnja)*

- Cilj : istražiti prepoznaju li djeca četiri osnovne emocije; istražiti na koji način djeca povezuju boje s navedenim emocijama.
- Pretpostavka : djeca u dobi između treće i pete godine prepoznaju i mogu imenovati četiri osnovne emocije. Kreće se s pretpostavkom da će emociju sreće uparivati s toplim bojama, emociju tuge s hladnim bojama, emociju ljutnje s toplim bojama i emociju straha s akromatskim bojama.

c) Istraživanje: *Emocionalni doživljaj povezan s reprodukcijama djela Marka Rothka*

- Cilj: istražiti mogu li djeca odrediti dominantnu emociju na reprodukcijama djela Marka Rothka
- Pretpostavka: tople boje će evocirati ugođaj povezan s ugodnim emocijama, a hladne boje ugođaj povezan s neugodnim emocijama.

d) Istraživanje: *Slikarska aktivnost – bojom dočarati osjećaje*

- Cilj: istražiti koje će boje djeca koristiti kako bi dočarala emocije sreće i tuge.
- Pretpostavka: osjećaje sreće prikazat će mnoštvom boja, pri čemu će prevladavati tople i jarke boje, a osjećaj tuge prikazat će hladnim i zagasitim bojama.

5.2. Crtež – Ciljevi i hipoteze

a) Istraživanje: *Prikazivanje emocije mimikom lica*

- Cilj : istražiti mogu li djeca između treće i pete godine reproducirati emocije sreće, tuge, straha, gađenja, iznenađenosti i ljutnje vlastitim licem, odnosno mimikom lica
- Pretpostavka: sva će djeca prepoznati i imenovanu emociju i moći će ju reproducirati mimikom lica

b) Istraživanje: *Prepoznavanje emocija na fotografijama s ljudskim portretom*

- Cilj: istražiti prepoznaju li djeca emociju na prikazima fotografija ljudskog portreta.
- Pretpostavka: djeca će prikaze fotografija ljudskih portreta povezivati s predloženom emocijom

c) Istraživanje: *Crtanje autoportreta uz pomoć ogledala*

- Cilj: prikazati na koji se način emocije manifestiraju u dječjim crtežima.
- Pretpostavka: emocija će se vidjeti na licima nacrtanih likova, prvenstveno položajem i načinom crtanja usana.

6. BOJA I EMOCIJE – aktivnosti i rezultati

U nastavku teksta opisana su provedena tri likovna istraživanja i jedna likovna aktivnost s ciljem da se odgovori na postavljena istraživačka pitanja.

6.1. Dječje asocijacije povezane s bojama

Materijali – Kartice s bojama (žuta, narančasta, crvena, ružičasta, ljubičasta, plava, zelena, smeđa, crna, siva i bijela), diktafon



Slika 5 – Kartice s bojama

Proces – Grupni rad. Djeca sjedaju u krug na tepih. Pokazivale su im se kartice s bojama, a djeca su naizmjenično izgovarala prve asocijacije vezane za pokazanu boju.

Rezultati – Žuta – „Sunce, lišće, jabuka, limun, suncokret, sretno, vruće, toplo“

Narančasta – „naranča, lisica, lišće, vruće, lava“

Crvena – „sretno, vruće, vatra, vatrogasci, trešnje, toplo, ljuto“

Ružičasta – „haljina, dobra, toplo srce, šećerna vata“

Ljubičasta – „grožđe, krila, vila, tužno, ljuto, toplo“

Plava – „nebo, more, bazen, voda, hladno, zima“

Zelena – „lišće, trava, na drvu, vani, lijepo, hladno, sretno“

Smeđa – „tužna, drvo, medo, vani, zemlja, smeđa karta“

Crna – „slova, patka, noć, hlače, šišmiš, ljuta, strašna“

Siva – „zima, hladno, tužno“

Bijela – „medo, snijeg, zeko, oblak, sova“

Zaključak – Iz dobivenih rezultata zaključuje se da su u većem djelu djeca tople boje povezivala s ugodnim emocijama, a hladne i akromatske boje s neugodnim emocijama. Asocijacije pojmova povezanih s bojama proizlaze iz trenutnog dječjeg okruženja (vrtićka soba) i nedavno provedenih aktivnosti. Za vrijeme provedbe istraživanja, odgajateljice su provodile aktivnosti vezane uz godišnje doba „Zima“, a neki od glavnih motiva u aktivnostima bili su lisica, zima, medvjed, zec i sova, koje su djeca navela u svojim asocijacijama. Rezultati idu u prilog pretpostavci da dječje asocijacije proizlaze iz nedavno proživljenih događaja i njihove neposredne okoline.

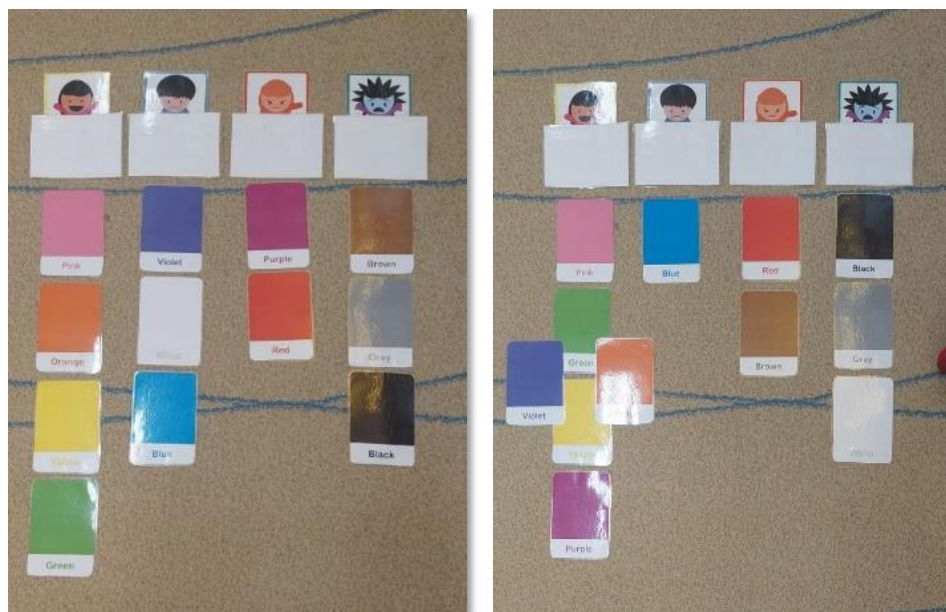
6.2. Povezivanje boja s 4 osnovne emocije (tuga, sreća, strah i ljutnja)

Materijali – kartice s bojama (žuta, narančasta, crvena, ružičasta, hladna ljubičasta, topla ljubičasta, plava, zelena, smeđa, crna, siva i bijela), kartice s izrazima lica (sreća, tuga, ljutnja i strah)



Slika 6 – Kartice s prikazom emocija; sreća, tuga, ljutnja, strah

Proces – Djeca su bila grupirana u parove, po dvoje. Svakom paru predstavljene su kartice s emocijama i kartice s bojama. Od djece se tražilo da prepoznaju emocije prikazane na karticama, a nakon toga povezivanje boje s izrazom lica, koji predstavlja određenu emociju.





Slika 7, 8, 9, 10, 11 – Rezultati povezivanja boja s emocijama

Rezultati – Djeca predškolske dobi između treće i pete godine mogu prepoznati i imenovati četiri osnovne emocije – sreću, tugu, ljutnju i strah.

Analiza:

- Žutu boju u svih pet parova povezuje se s osjećajem sreće.
- Narančastu boju tri su para povezala s osjećajem sreće, dva para s osjećajem ljutnje.
- Crvenu boju svih pet parova povezuju s osjećajem ljutnje.
- Ružičasta se boja kod svih pet parova povezuje s osjećajem sreće.
- Hladnu ljubičastu boju dva su para povezala sa strahom, dva s tugom i jedan par sa srećom.

- Toplu ljubičastu dva su para povezala sa srećom i tri para s ljutnjom.
- Plavu boju svih je pet parova povezalo s osjećajem tuge.
- Zelenu boju svih je pet parova povezalo s osjećajem sreće.
- Smeđu boju tri su para povezala sa strahom, jedan par s ljutnjom i jedan par s tugom.
- Sivu boju tri su para povezala sa strahom, jedan par s ljutnjom i jedan par s tugom.
- Crnu boju četiri para su povezala sa strahom i jedan par s tugom.
- Bijelu boju dva su para povezala sa strahom, dva s tugom i jedan par sa srećom.

	SREĆA	TUGA	LJUTNJA	STRAH
ŽUTA	+ + + + +			
NARANČASTA	+ + +		+ +	
CRVENA			+ + + + +	
RUŽIČASTA	+ + + + +			
LJUBIČASTA H.	+ + + + +	+ +		+ +
LJUBIČASTA T.	+ +		+ + +	
PLAVA		+ + + + +		
ZELENA	+ + + + +			
SMEĐA		+ + + + +	+ + + + +	+ + +
SIVA		+ + +		+ +
CRNA		+ + + + +		+ + + +
BIJELA	+ + + + +	+ +		+ +

Tablica 1 – Tablični prikaz ponavljanja boje za četiri osnovne emocije

Zaključak - S osjećajem sreće djeca su u najvećoj mjeri povezivala tople i jarke boje, izuzev crvene koju su svih pet parova povezali s ljutnjom. Kod osjećaja tuge dominira plava boja, a zatim plava i siva. Ljutnja se povezuje s toplim i jarkim bojama, dominira crvena. Uz osjećaj straha dominiraju crna, siva i smeđa boja. Dobiveni rezultati idu u prilog pretpostavci da djeca u dobi između treće i pete godine života prepoznaju i mogu imenovati četiri osnovne emocije. Potvrđena je pretpostavka da će emociju sreće uparivati s toplim bojama, emociju tuge s hladnim bojama, emociju ljutnje s toplim bojama i emociju straha s akromatskim bojama.

6.2. Emocionalni doživljaj povezan s reprodukcijama djela Marka Rothka

Materijali – laptop, projektor, diktafon

Proces – Grupni rad. Djeci su projicirane reprodukcije nefigurativnih umjetničkih djela. Od djece se tražilo da na temelju prikazanih reprodukcija zaključe koji osjećaji u njima prevladavaju. Istraživač je pitao djecu „Kada bi ove slike bile žive, kako bi se osjećale?“



Slika 12 – Promatranje prikaza nefigurativnih umjetničkih djela

Rezultati - Zabilježena su sljedeća dječja opažanja:



Slika 13 – Mark Rothko, Orange and Tan, 1954



Slika 14 – Mark Rothko, No. 61 (Rust and blue), 1953

- Kompoziciju s narančastom i žutom bojom djeca su povezala sa srećom i ljepotom (Slika 13)
- Kompoziciju s ljubičastom, plavom i modrom bojom djeca su povezala s tugom i hladnoćom (Slika 14)



Slika 15 – Mark Rothko, Wine, Rust, Blue on Black, 1953



Slika 16 – Mark Rothko, Black on gray, 1970

-Kompoziciju s crveno/smeđom, smeđom i plavom bojom djeca su povezala s tugom i strahom (*Slika 15*)

- Kompoziciju s crnom i sivom djeca su povezala sa strahom i tamom (*Slika 16*)



Slika 17 – Mark Rothko, Untitled, (Green, White and Yellow on Yellow), 1950



Slika 18- Mark Rothko, White Center (Yellow, Pink and Lavender on Rose), 1950

- Kompoziciju s hladnom zelenom i toplom zelenom bojom djeca određuju s „ni sretno, ni tužno“ (*Slika 17*)

- Kompoziciju s narančastom, bijelom i ružičastom bojom djeca su povezala sa srećom i ljepotom (*Slika 18*)



Slika 19 – Mark Rothko, *Four Darks in Red*, 1958



Slika 20 – Mark Rothko, *Untitled (Gray and Mauve)*, 1969

- Kompoziciju s crnom i crvenom bojom djeca su povezala s ljutnjom i opasnosti (*Slika 19*)
- Kompoziciju s tamnom i svijetlom sivom djeca su povezala s tugom i umorom (*Slika 20*)



Slika 21 – Mark Rothko, *Untitled (Blue, Green, and Brown)*, 1952



Slika 22 – Mark Rothko, *Orange Red and Yellow*, 1961

- Kompoziciju s ljubičastom, zelenom i smeđom bojom djeca su povezala s tugom (*Slika 21*)
- Kompoziciju s narančastim i žutim bojama djeca su povezala sa srećom i toplinom (*Slika 22*)

Zaključak – Svijetle, tople i jarke boje (žuta, narančasta i ružičasta) na reprodukcijama umjetničkih djela u djeci su probudile osjećaje sreće, topline i ljepote. Tamne i hladne boje (plava, smeđa, ljubičasta, crna i siva) pobudile su osjećaje tuge, straha i umora.

Reprodukciju zelenog kolorita djeca su definirala kao neutralnu, za nju kažu kako nije ni sretna, ni tužna.

Djeca su najintenzivnije reagirala na žutu, narančastu i ružičastu kompoziciju. Bez razmišljanja ustali su i viknuli: „Sretna slika!“. To dokazuje da su takozvane „dječje boje“ zaista najbliže djeci, te da ih povezuju s ugodnim emotivnim stanjima i situacijama.

Kod promatranja plave, smeđe, crne, ljubičaste i sive kompozicije bilo im je potrebno više vremena za promatranje. Vidjela se intenzivna promjena na licima i položajima tijela, u odnosu na promatranje toplih i jarkih boja, gdje su reagirali gotovo instinktivno. Time je dokazano da neugodne emocije i iskustva vežu s tamnim i hladnim bojama.

Crvenu kompoziciju djeca povezuju s ljutnjom.

Zelena kompozicija na djecu nije ostavila poseban dojam. Nisu odredili dominantan osjećaj reprodukcije. Dobiveni su rezultati oprečni u odnosu na prethodno istraživanje (6.2. *Povezivanje boja s 4 osnovne emocije (tuga, sreća, strah i ljutnja)*), u kojem je zelenu boju svih desetero djece povezalo s osjećajem sreće.

Dobiveni rezultati idu u prilog pretpostavci da su djeca predškolske dobi između treće i pete godine života u mogućnosti odrediti dominantnu emociju na temelju promatranih kompozicija Marka Rothka. Postoji odstupanje kod promatranja zelene kompozicije. Djeca nisu uspjela odrediti dominantnu emociju. Zelenu reprodukciju nazivaju ni sretnom, ni tužnom.

6.3. Slikarska aktivnost – bojom dočarati osjećaje

Materijali – tempera; 30 nijansi, palete, kistovi 30 komada, papir za temperu A4 formata 20 komada



Slika 23 – Materijali za provedenu likovnu aktivnost, tempera i kistovi

Motivacija - Motivacija za likovnu aktivnost bila je motivacijska priča :

„U zemlji Boja živjele su dvije čarobne kapljice kiše – Sretna i Tužna. Sretna se uvijek smijala, a tužna je često lila suze. Jednoga dana, kapljice je obasjalo sunce i shvatile su da je između njih mnoštvo boja s vlastitim osjećajima. Zajedno su krenule na putovanje i upoznale mnoge boje. Sretna je saznala da ponekad može biti i ozbiljna, a tužna da je u redu plakati kako bi se osjećala bolje. Kapljice su shvatile da su zajedno jače. Njihove boje postale su još blistavije, a zemlja Boja mjesto gdje se svi osjećaju dobrodošlo!“

Proces – Individualni rad. Svako dijete dobilo je 2 papira A4 formata. Ponuđeno im je mnoštvo boja različitih tonskih i kromatskih vrijednosti. Od djece se tražilo da naslikaju dva suprotna osjećaja: sreću i tugu, slikajući mrljama, potezima, linijama, tj. igrajući se bojama po papiru. Na prvom papiru slikali su „sretne boje koje se igraju“, a na drugom papiru „tužne boje koje se igraju“.

Proces slikanja:



Slika 24 – Proces slikanja sretnog ugođaja



Slika 25 – Proces slikanja tužnog ugođaja

Likovni radovi:



Slika 26 – dječak M., 4, igra sretnih boja



Slika 27 – dječak M., 4, igra tužnih boja

(*Slika 26*) – Na likovnom djelu prevladavaju tople i čiste boje, narančasta, ružičasta i crvena. Dječak je koristio dugačke široke poteze kistom. Boje nisu miješane na papiru. (*Slika 27*) – Na slici prevladavaju hladne i nečiste boje. Dominiraju plava, smeđa i ljubičasta. Dječak je koristio dugačke široke poteze kistom. Dječak je izmiješao boje na papiru.



Slika 28 – djevojčica V., 4, igra sretnih boja



Slika 29 – djevojčica V., 4, igra tužnih boja

(Slika 28) – Djevojčica je koristila mnogo različitih boja, iz likovnog rada se može zaključiti da djevojčicu sretnom čini šarenilo boja. Slikala je mrljama i koristila je kružne pokrete kistom. Prevladavaju kružni organski oblici. (Slika 29) – Na likovnom radu prevladava smeđa boja. Pojavljuje se i crna. Djevojčica je koristila horizontalne poteze kistom oslikavajući dvije veće plohe.



Slika 30 – djevojčica E., 4, igra sretnih boja



Slika 31 – djevojčica E., 4, igra tužnih boja

(Slika 30) – Djevojčica je koristila mnogo različitih boja, ali prevladavaju tople boje uz kontrast tamne plave. Djevojčica je slikala u različitim smjerovima, prevladavaju obojane plohe i organski oblici. (Slika 31) – Da prikaže ugođaj, djevojčica je koristila hladne i zagasite boje, pretežito nijanse plave. Pojavljuju se crna i smeđa boja. Tugu je prikazala s osam obojanih ploha organskih oblika.



Slika 32 – djevojčica K, 4, igra sretnih boja



Slika 33 – djevojčica K, 4, igra tužnih boja

(Slika 32) – Djevojčica je koristila mnogo različitih boja. Prevladavaju narančasta i ružičasta. Iz likovnog rada se može zaključiti da djevojčicu sretnom čini šarenilo boja. Slikala je mrljama i kratkim potezima kistom. (Slika 33) – Na slici prevladavaju nijanse smeđe boje. Djevojčica je cijelu plohu obojala svijetlosmeđom bojom i preko nje je slikala tamnijim nijansama smeđe, mrljama i kratkim potezima kistom u raznim smjerovima.



Slika 34 – djevojčica L., 4, igra sretnih boja



Slika 35 – djevojčica L., 4, igra tužnih boja

(Slika 34) - Djevojčica je koristila mnogo različitih boja, iz likovnog rada se može zaključiti da djevojčicu sretnom čini šarenilo boja. Prevladavaju tople boje, narančasta, ružičasta, žuta i crvena. Slikala je mrljama i koristila je kružne pokrete kistom. Prevladavaju kružni organski oblici. *(Slika 35)* – Na likovnom radu prevladavaju nijanse smeđe, ljubičaste i plave boje. Pojavljuje se i crna. Djevojčica L. koristila se kratkim vertikalnim potezima kista.



Slika 36 – djevojčica M., 5, igra sretnih boja



Slika 37 – djevojčica M., 5, igra tužnih boja

(Slika 36) – Djevojčica M. koristila je nijanse ružičaste, crvene i narančaste boje. Koristila je kratke vertikalne i horizontalne poteze kistom. Sretan ugođaj dočarala je odabirom toplih boja.

(Slika 37) – Djevojčica M. koristila je hladne i zagasite boje kako bi dočarala tužan ugođaj. Prevladavaju nijanse plave, zelene i smeđe boje. Pojavljuje se i crna. Koristila je kratke vertikalne poteze kistom. Miješala je boje na papiru.



Slika 38 – dječak P., 4, igra sretnih boja



Slika 39 – Dječak P., 4, igra tužnih boja

(Slika 38) - Dječak P. uglavnom je koristio nijanse ružičaste, crvene i narančaste boje. Koristio je kratke vertikalne, horizontalne i kružne poteze kistom. Sretan ugođaj dočarao je odabirom toplih boja. (Slika 39) – Dječak P. za ugođaj tuge odabrao je plavu, crvenu i smeđu boju. Dominiraju nijanse plave i kontrastna crvena, koja stvara dinamiku likovnog djela. Koristio je kratke vertikalne i horizontalne poteze. Likovno djelo podijelio je u 3 plohe.



Slika 40 – dječak L., 4, igra sretnih boja



Slika 41 – dječak L., 4, igra tužnih boja

(*Slika 40*) – Dječak L. koristio je mnoštvo nijansi boja. Dominiraju tople boje, žuta, crvena, narančasta i ružičasta. Pojavljuju se dvije obojane plohe, plava i zelena. Dječak je koristio široke vertikalne, horizontalne i kružne poteze kistom. Slikao je mrljama. Miješao je boje na papiru. (*Slika 41*) – Dječak L. je, da bi prikazao tužan ugođaj, odabrao hladne boje, nijanse plave i zelene. Cijelu plohu papira oslikao je svijetloplavom bojom, te je preko nje slikao mrljama tamno zelene boje. Miješao je boje na papiru. Prevladavaju vertikalni i kružni pokreti kistom.



Slika 42 – dječak R., 4, igra sretnih boja



Slika 43 – dječak R., 4, igra tužnih boja

(Slika 42) - U likovnom djelu dječaka R. prevladavaju narančasta, ružičasta, zelena i plava boja. Elementi u središtu papira podsjećaju na sladoled (narančasti trokut s tri ružičasta kruga na vrhu), okružen oslikanim plohamama u nijansama zelene i plave boje. Dječak je koristio pokrete kistom u svim smjerovima te kružne pokrete. Prevladavaju organski oblici. (Slika 43) – Kako bi dočarao tužan ugođaj dječak R. koristio je hladne i zagasite boje. Prevladavaju nijanse plave i smeđa boja. Pojavljuje se i crna. Dječak je koristio široke vertikalne i horizontalne poteze kistom.



Slika 44 – djevojčica R., 3, igra sretnih boja



Slika 45 – djevojčica R., 3, igra tužnih boja

(Slika 44) – Djevojčica R. svoj likovni rad oslikala je svim ponuđenim nijansama. Prevladavaju plava i zelena boja. Pojavljuje se i crna. Koristila je poteze kistom u svim smjerovima. Preklapala je i miješala boje na papiru. (Slika 45) - Djevojčica R. svoj likovni rad oslikala je mnogim nijansama. Prevladavaju zelena i ružičasta boja. Pojavljuje se i crna boja. Koristila je poteze kistom u svim smjerovima. Miješala je boje na papiru.

Zaključak – Da bi dočarali osjećaje sreće, djeca su se većim dijelom koristila toplim bojama. Najizraženije boje bile su nijanse narančaste, ružičaste i crvene boje. Da bi dočarali osjećaje tuge, djeca su se većim dijelom koristila hladnim bojama. Dominantne boje bile su nijanse plave, zelene i smeđe boje. U likovnim radovima u kojima su se htjeli prikazati sretni osjećaji izostaje crna, dok se pojavljuje u radovima tužnih osjećaja. U prikazima sretnih emocija izostalo je miješanje boja na papiru, dok su kod prikaza tužnih emocija djeca miješala boje na papiru. U svom likovnom stvaralaštvu djeca su se koristila neorganskim oblicima izvedenim iz geometrijskih figura poput kruga, pravokutnika, kvadrata i trokuta.

Vidljivo je odstupanje djevojčice R. starosne dobi od tri godine. Djeca starije dobi, za stvaranje sretnog ugođaja birala su nijanse toplih boja, dok je u likovnom djelu djevojčice R. prevladavala hladna plava. Pri stvaranju tužnog ugođaja djeca starije dobi birala su hladne i zagasite boje, dok je kod djevojčice R. dominirala zelena i ružičasta boja.

Iz dobivenih rezultata vidljiva je korelacija s prijašnjim istraživanjima da djeca tople boje povezuju s ugodnom emocijama, a hladne i akromatske boje s neugodnim emocijama.

7. CRTEŽ – aktivnosti i rezultati

U nastavku teksta opisana su dva provedena likovna istraživanja i jedna likovna aktivnost s ciljem odgovaranja na postavljena istraživačka pitanja.

7.1. Prikazivanje emocije mimikom lica

Materijali – fotoaparati

Proces – Djeca sjedaju na tepih u krug i započinje se razgovor u kojim trenucima su osjećali zadane emocije. Zadane emocije bile su sreća, tuga, strah, gađenje i iznenađenje. Cilj razgovora bio je prisjetiti se spomenutih emocija te ih neposredno nakon razgovora reproducirati vlastitim izrazom lica.

Rezultati – Sva su djeca uspjela reproducirati svih zadanih šest emocija.



Slika 46 – L. 4, Reprodukcijska emocija sreće



Slika 47 – E. 4, Reprodukcijska emocija sreće



Slika 48 – L. 4, Reprodukcijska emocija straha



Slika 49 – E. 4, Reprodukcijska emocija straha



Slika 50 – L. 4, Reprodukcija emocije tuge



Slika 51 – Reprodukcija emocije tuge



Slika 52– L. 4, Reprodukcija emocije ljutnje



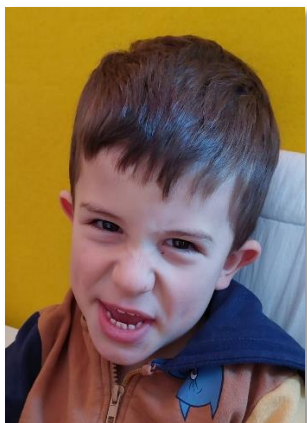
Slika 53 – E. 4, Reprodukcija emocije ljutnje



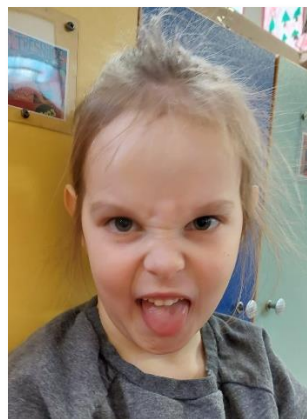
Slika 54 – L. 4, Reprodukcija emocije iznenađenja



Slika 55 – E. 4, Reprodukcija emocije iznenađenja



Slika 56 – L. 4, Reprodukcija emocije gađenja



Slika 57 – E. 4, Reprodukcija emocije gađenja

Zaključak – Djeca predškolske dobi od treće do pete godine života u mogućnosti su prepoznati, imenovati i reproducirati zadane emocije vlastitim licem – sreću, tugu, strah, ljutnju, gađenje i iznenađenost. Njihova emocionalna stanja proizlaze iz njihovih iskustava, iz najbliže okoline (roditelji, prijatelji, vrtić).

7.2. Prepoznavanje emocija na fotografijama s ljudskim portretom

Materijali – isprintane fotografije izraza lica na portretima, 5 papira s grafičkim prikazom emocija



Slika 58 – Prikaz fotografija s ljudskih portreta

Proces – Rad u dvije grupe po petero djece. Na stol su postavljeni papiri s grafičkim prikazima emocija. Zadane emocije bile su sreća, tuga, strah, ljutnja, gađenje i iznenađenost. Nakon razgovora i detektiranja grafički prikazanih emocija djecu su dobila zadatak da dobivene portrete sortiraju u pripadajuću skupinu emocija.



Slika 59 – Prikaz grupiranja portreta uz pripadajuću emociju

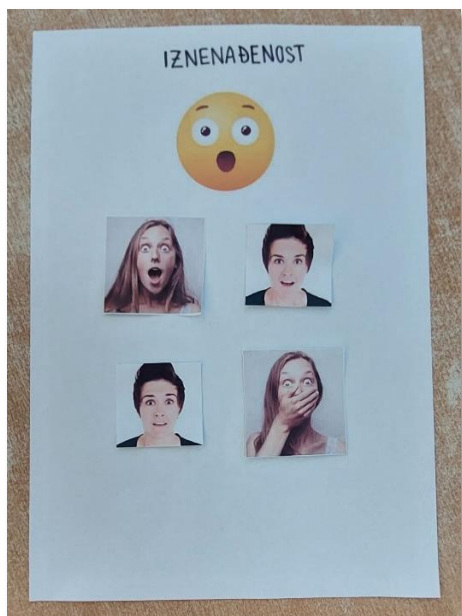
Rezultati:



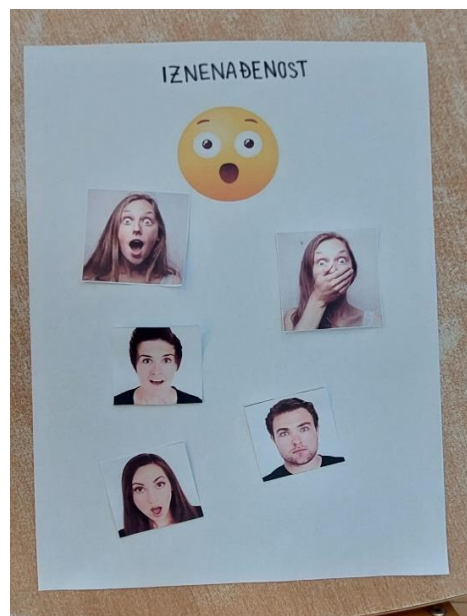
Slika 60 – Sortirani portreti, prva grupa, sreća



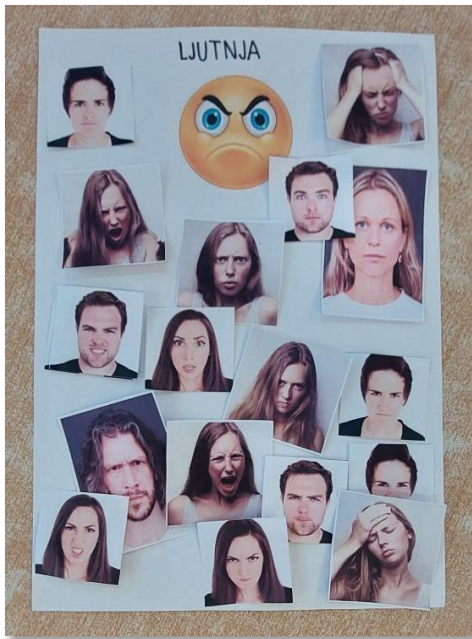
Slika 61 – Sortirani portreti, druga grupa, sreća



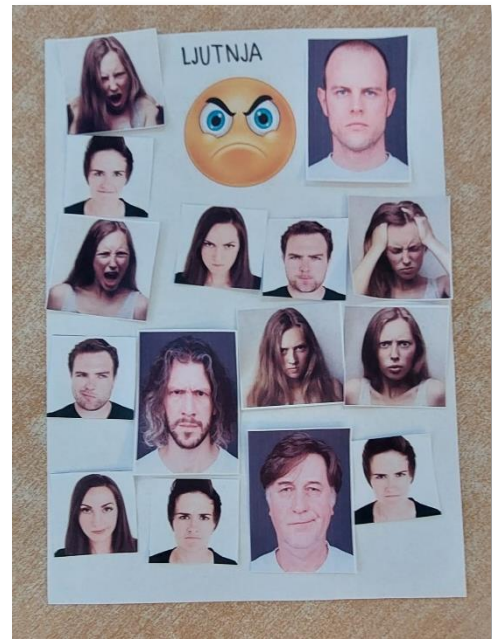
Slika 62 – Sortirani portreti, prva grupa, izn.



Slika 63 – Sortirani portreti, druga grupa, izn.



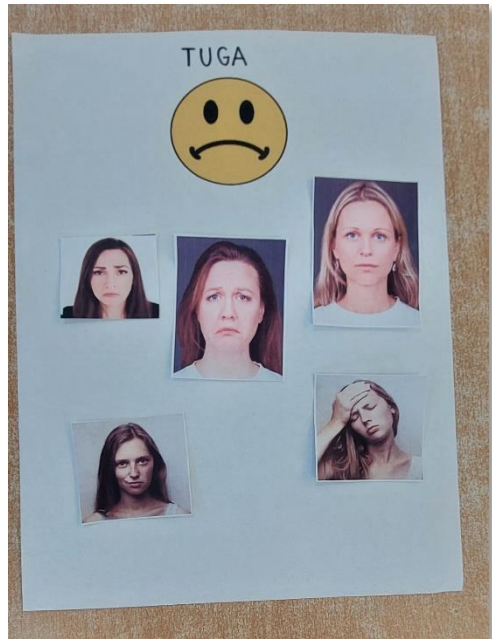
Slika 64– Sortirani portreti, prva grupa, ljutnja



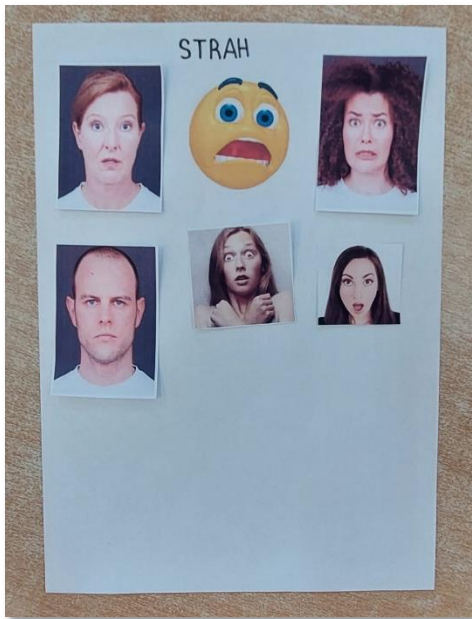
Slika 65– Sortirani portreti, druga grupa, ljutnja



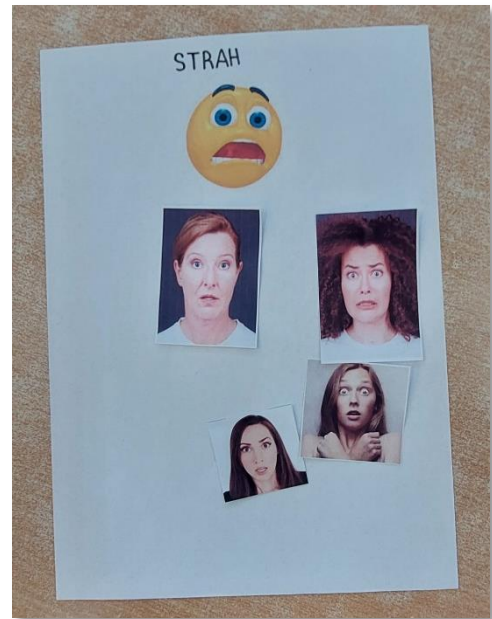
Slika 66 – Sortirani portreti, prva grupa, tuga



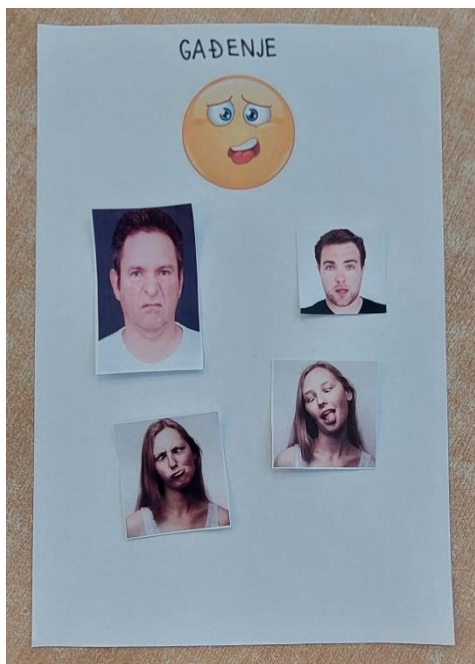
Slika 67 – Sortirani portreti, druga grupa, tuga



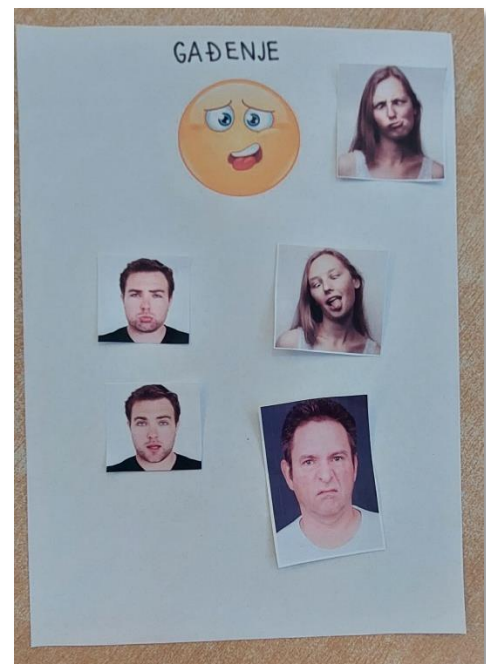
Slika 68 – Sortirani portreti, prva grupa, strah



Slika 69 – Sortirani portreti, druga grupa, strah



Slika 70 – Sortirani portreti, prva grupa, gađenje



Slika 71 – Sortirani portreti, druga grupa, gađenje

Podjela sreće, tuge, iznenađenosti i straha imaju minimalna odstupanja.

U podjeli ljutnje vidljiv je veliki raspon emocija, pojavljuju se prikazi tuge, iznenađenosti i čak i sreće.

Najveća odstupanja vidljiva su kod emocije gađenja. Obje grupe ispravno su povezale samo jednu fotografiju s prikazom gađenja. Ovaj podatak nam sugerira da su djeca u najmanjoj mjeri upoznala i osvijestila emociju gađenja.

Zaključak - Prema dobivenim rezultatima može se zaključiti da su djeca u dobi između treće i pete godine života u mogućnosti prepoznati i imenovati o kojoj se emociji radi, promatrajući fotografije. Postoje odstupanja nastala promatrajući fotografije na kojima portreti nemaju jake facijalne ekspresije. Sva su djeca prepoznala i imenovala grafički prikazane emocije.

7.3. Crtanje autoportreta uz pomoć ogledala

Materijali – ogledalo, olovke, papiri A3 formata

Motivacija – Motivacija za likovnu aktivnost bila je pred aktivnost, odnosno istraživanje iz poglavlja „7.1. Prikazivanje emocije mimikom lica“

Proces – Individualni rad. Djeca su dobila zadatak da odaberu emociju i ponovno ju reproduciraju gledajući se u ogledalo. Nakon što su reproducirali emociju vlastitim licem, gledajući se u ogledalo crtali su autoportrete.

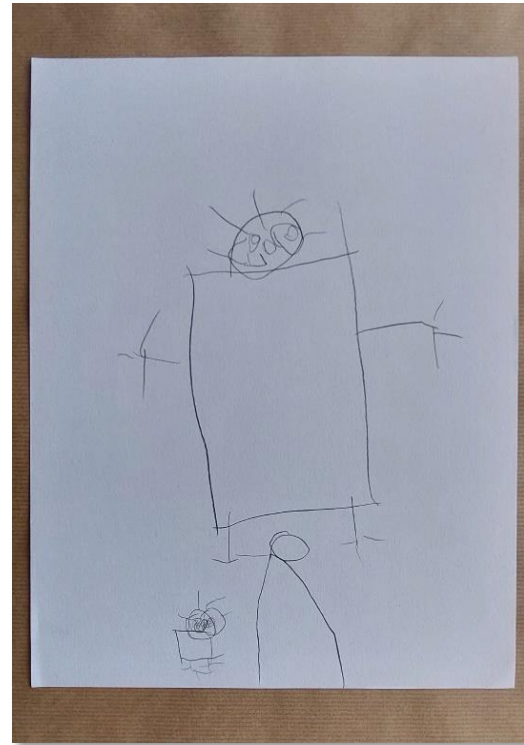


Slike 72,73,74 – Proces crtanja autoportreta promatrajući se u ogledalo

Rezultati – Emociju sreće izabralo je petero djece. Emociju tuge izabralo je dvoje djece. Emociju ljutnje izabralo je dvoje djece. Emociju straha izabralo je jedno dijete. Na donjim slikama prikazani su likovni radovi i analize crteža.



Slika 75 – V. 4, djevojčica; sreća



Slika 76 – B. 4, dječak; strah

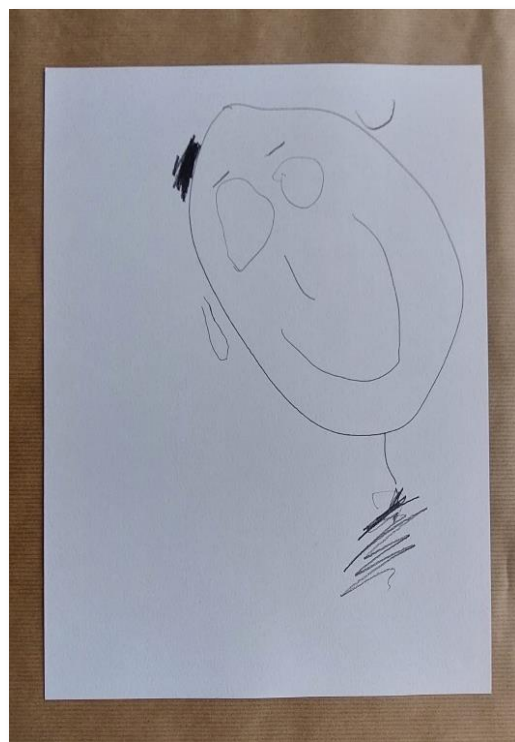
(Slika 75 – V. 4, djevojčica; sreća) – Djevojčica V. crtala je vlastito sretno lice. Krug preuzima značenje glave iz koje izlaze dvije vertikalne linije, koje predstavljaju trup djevojčice. Ruke i noge izostaju. Glava je prenaplašena, odnosno predimenzionirana, u odnosu na trup. Djevojčica time želi naglasiti izraz lica koji je crtala. Usta su nepravilnog oblika. Bočne strane usana su podignute prema gore iz čega se jasno vidi osmijeh. U ustima ucrtava i zube koristeći se uglatim oblicima. „Sretna sam kad sam sa mamom, a najviše volim gledati Arielu, sretna sam i kad me mama čohi, a sretne boje su mi rozna i ljubičasta.“

(Slika 76 – B. 4, dječak; strah) – Dječak B. crtao je autoportret reproducirajući emociju straha. Krug preuzima značenje glave. Tik ispod glave dječak ucrtava simbol pravokutnika, koji označava trup. Usta su ucrtana otvorena, uglatog oblika. Prikazom otvorenih usta i kosom koja „stoji u zraku“ prikazana je emocija straha. Dominiraju horizontalne i vertikalne linije koje djeluju kruto i napeto, što također možemo povezati s emocijom straha. Otisak olovke je nježniji nego na prethodnom crtežu, linije su tanje i nesigurnije. U usporedbi s prethodnim crtežom, dječak B. svoj je lik nacrtao manjim, što također možemo povezati s odabranom emocijom straha.

„Bojim se dok tata viče na mene i kad braco ide spavati da ne ostanem sam. Crna mi je strašna boja.“



Slika 77 – E. 4, djevojčica; sreća



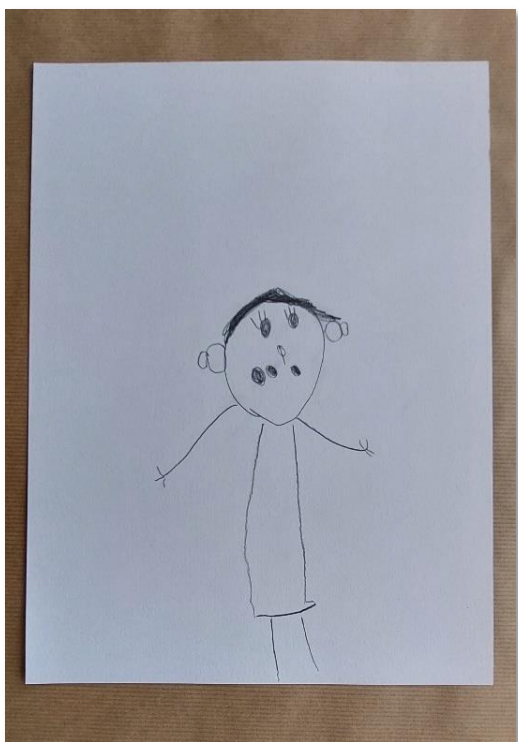
Slika 78 – J. 4, dječak; sreća

(*Slika 77 – E. 4, djevojčica; sreća*) – Djevojčica E. crtala je vlastito sretno lice. Krug preuzima značenje glave. Kosu prikazuje dugim vertikalnim linijama koje izlaze iz vrha glave. Usta su ucrtana dugačkom polukružnom linijom koja se proteže do očiju iz čega se jasno vidi osmijeh. Djevojčica E. jedina nije ucrtala ostatak tijela. Promatrajući se u ogledalo zapazila je da se vidi samo do ispod ramena, te je sliku iz ogledala prenijela na papir. Lik djevojčice je velik, centriran, proteže se preko cijelog papira, pritisak olovke je jak, trag na papiru je debeo, što sugerira da je djevojčica sigurna i puna samopouzdanja.

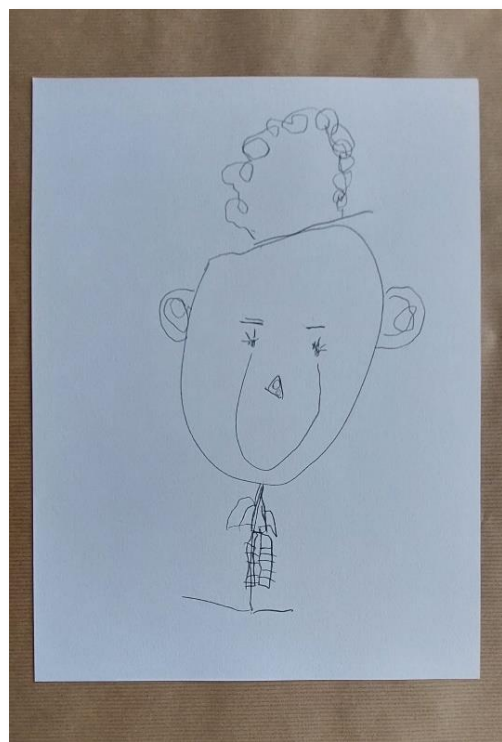
„Sretna sam kad izgledam kao mama. To je moje sretno nasmijano lice i sretna kosa. Sretna sam u vrtiću sa prijateljima. Sretna boja mi je ljubičasta“

(*Slika 78 – J. 4, dječak; sreća*) - Dječak J. crtao je vlastito sretno lice. Krug preuzima značenje glave. Iz dna glave izlazi vertikalna linija koja predstavlja vrat. Ispod vrata javljaju se kose izlomljene linije koje predstavljaju trup. Ruke i noge izostaju. Usta su ucrtana dugačkom polukružnom linijom iz koje se jasno vidi osmijeh. Glava je predimenzionirana u odnosu na ostatak tijela. Lik je pozicioniran u gornjem desnom kutu i djeluje kao da pluta u zraku. Prevladavaju kružne i polukružne linije. Stisak olovke na papir je jak.

„Sretan sam doma i dok sam u vrtiću. Sretan sam dok se igram. Crvena mi je sretna boja, ja sam vatrogasac!“



Slika 79 – L. 4, djevojčica; ljutnja



Slika 80 – M. 5, djevojčica; sreća

(Slika 79 – L. 4, djevojčica; ljutnja) – Djevojčica L. crtala je autoportret reproducirajući emociju ljutnje. Krug preuzima značenje glave. Ispod glave djevojčica prikazuje pravokutni oblik koji simbolizira trup. Usta simboliziraju tri zacrnjena kruga. Korišteni su složeni simboli, krug, pravokutnik. Lik je pozicioniran na dno papira, centriran, te je manje veličine od crteža reprodukcija emocije sreće. Pritisak olovke je jak, trag na papiru je debeo.

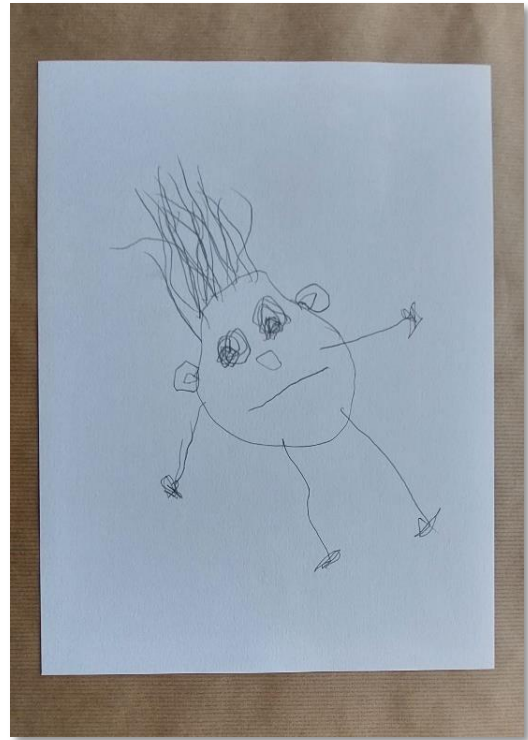
„Ljuta sam dok me tata kazni. Crvena je ljuta boja, a nekad i crna.“

(Slika 80 – M. 5, djevojčica; sreća) – Djevojčica M. crtala je vlastito sretno lice. Krug preuzima značenje glave. Glava je prenaplašena, odnosno predimenzionirana u odnosu na trup. Usta su ucrtana dugačkom polukružnom linijom koja se proteže do očiju, iz nje se jasno vidi osmijeh na licu lika djevojčice. Djevojčica koristi složene simbole, krug, trokut i pravokutnik kako bi stvorila cjelinu vlastitog lika. Koristi se horizontalnim, vertikalnim, kružnim i polukružnim linijama. Lik je velik, centriran, proteže se preko cijelog papira, pritisak olovke je jak, trag na papiru je debeo što sugerira da je djevojčica sigurna u sebe.

„Sretna sam kad me zagrlji mama i kad za Novu godinu gledamo vatromet. Crvena mi je sretna boja i onda mi je sve crveno.“



Slika 81 – P. 4, dječak; sreća



Slika 82 – R. 4, dječak; tuga

(Slika 81 – P. 4, dječak; sreća) - Dječak P. crtao je vlastito sretno lice. Krug preuzima ulogu glave. Usta su ucrtana otvorena, nepravilnog oblika, s uglovima podignutim prema gore iz čega se jasno vidi osmijeh na liku dječaka. Glava je predimenzionirana u odnosu na ostatak tijela. Dječak P. koristi se složenim simbolima. Koristi vertikalne, horizontalne, polukružne linije i mrlje. Lik dječaka je velik, centriran, proteže se preko cijelog papira, pritisak olovke je jak, trag na papiru je debeo što sugerira da je dječak siguran i pun samopouzdanja.

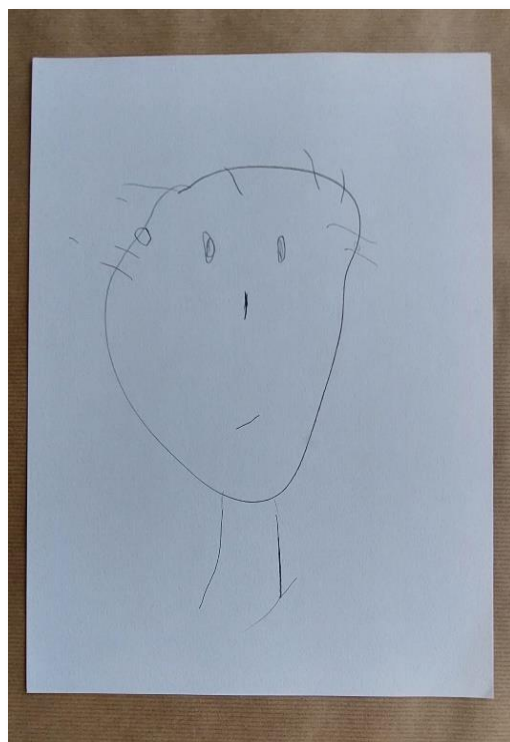
„Sretne su krafne i bomboni. Sretne boje su plava i crvena.“

(Slika 82 – R. 4, dječak; tuga) – Dječak R. crtao je autoportret reproducirajući emociju tuge. Simbol kruga preuzima ulogu glave i trupa. Ispod nosa nalazi se horizontalna linija koja predstavlja usta. Iz vrha glave izlaze neravne linije usmjerene prema gore koje simboliziraju kosu. Lik dječaka pozicioniran je na desnoj strani papira i nakošen je. Djeluje kao da pluta u zraku. Lik koji prikazuje tugu manji je od likova koji prikazuju emociju sreće. Emocija tuge vidljiva je iz horizontalne linije koja predstavlja usta dječaka. Prevladava simbol kruga. Pritisak olovke na papir je slabiji i linije su nesigurne.

„Tužan sam kad idem u vrtić i nemrem biti doma. Tužan sam kad mi neko uzme igračku i kad sam u kazni. Tužne boje su mi plava i crna.“



Slika 83 – T. 4, djevojčica; ljutnja



Slika 84 – R. 3, djevojčica; tuga

(Slika 83 – T. 4, djevojčica; ljutnja) - Djevojčica T. crtala je autoportret reproducirajući emociju ljutnje. Jajolik krug preuzima značenje glave. Oči i usta simboliziraju zacrnjeni krugovi. Prevladava simbol kruga. Lik djevojčice pozicioniran je na lijevu stranu papira te je manje veličine od crteža koji predstavlja emociju sreće. Pritisak olovke je jak, trag na papiru je debeo. „Ljuti me dok mama viče na mene i dok sam u kazni. Crna je ljuta boja i onda mi je crno.“

(Slika 84 – R. 3, djevojčica; tuga) - Djevojčica R. crtala je autoportret reproducirajući emociju tuge. Simbol kruga preuzima značenje glave i trupa. Usta su ucrtana kratkom kosom linijom. Prevladava simbol kruga. Pritisak olovke je slabiji nego kod crteža emocije sreće. Linije djeluju nesigurno. Crtež djevojčice ima najmanje elemenata i nije kompleksan kao ostali. Odgovara shemi crtanja čovjeka za dijete između druge i četvrte godine.

„Tužna sam dok me Sara tukne i gura i dok mi neko nekaj uzima.“

Zaključak – Kod sretnih crteža uočena je jedna zajednička karakteristika: usta su crtana na način da se jasno vidi osmijeh, s rubovima usana visoko podignutim prema gore. Glava je predimenzionirana i time su djeca htjela naglasiti važnost glave. Usta su također predimenzionirana, time djeca naglašavaju odabranu emociju. Likovi koji prikazuju emociju sreće centrirani su i nacrtani preko cijele površine papira. Pritisak olovke je jak, iz čega se može naslutiti da je dijete sigurno u sebe i emociju koju želi prikazati.

Kod crteža koji prikazuju neugodne emocije (ljutnju, tugu i strah) usta su crtana na dva načina: zatvorena, prikazana jednom kosom linijom, ili horizontalno nizanim zacrnjenim krugovima. Zatvorena usta u većini slučajeva crtana su nakošeno, što može sugerirati pad usana u trenucima kada smo tužni. Zacrnjeni krugovi pojavljuju se u crtežima na kojima je predstavljena ljutnja. Može se pretpostaviti da krugovi predstavljaju zube, odnosno stisak čeljusti u situacijama kada smo ljuti. Kod prikaza emocije straha usta su otvorena, uglatog oblika, što je vrlo slično tipičnom prikazu usana u trenucima straha, gdje su usta blago otvorena. Likovi koji prikazuju neugodne emocije često nisu centrirani i nisu crtani preko cijele površine papira, a pritisak olovke je slabiji i djeluje nesigurnije, što također možemo povezati s odabranim emocijama.

Dobiveni rezultati idu u prilog pretpostavci da će se emocija na licima crtanih likova naznačiti prvenstveno položajem i načinom crtanja usana.

8. ZAKLJUČAK

U ovom radu objašnjena je teorijska osnova veze između likovnosti i emocija u predškolskoj dobi ističući njihovu međusobnu isprepletenost i međuovisnost. Također, prezentirane su dosadašnje spoznaje o primjeni likovnosti u mnoge svrhe, s fokusom na razvoj vještina suočavanja s emocijama.

Provedenim istraživanjima dobiveni su rezultati koji idu u prilog postavljenim pretpostavkama da će djeca tople i jarke boje povezivati s ugodnim emocijama, a akromatske, hladne i zagasite boje s neugodnim emocijama i emotivnim stanjima. Nadalje, djeca predškolske dobi između treće i pete godine života u mogućnosti su imenovati i reproducirati osnovne, bazične emocije vlastitim licem, odnosno mimikom vlastita lica.

U istraživanju crteža koji prikazuju različita emocionalna stanja, primijećene su značajne karakteristike koje odražavaju emocionalno stanje osobe koja ih crta. Crteži koji prikazuju sreću imaju zajedničke elemente, poput osmijeha s visoko podignutim rubovima usana i predimenzioniranom glavom, što naglašava važnost emocije sreće. Nasuprot tome, crteži koji prikazuju neugodne emocije poput ljutnje, tuge i straha također imaju specifične karakteristike u vezi s oblikom i pozicijom usta. Ovi rezultati potvrđuju da se emocije mogu prepoznati na temelju načina crtanja i pozicije elemenata poput usana, što sugerira da crteži mogu biti korisno sredstvo za proučavanje i razumijevanje emocionalnih stanja.

Ukupno gledano, provedena istraživanja pružaju važan uvid u emocionalni svijet djece te naglašavaju važnost umjetnosti i likovnog izražavanja u razvoju emocionalne inteligencije i razumijevanja emocija u ranoj životnoj dobi.

9. LITERATURA

- Internetski izvori:

- Andrea Jelaković, Dean Valdec, Krunoslav Hajdek, Petar Miljković (2022). PREFERENCIJE BOJA I NJIHOVA POVEZANOST S EMOCIJAMA ČOVJEKA

Sveučilište Sjever, Trg Žarka Dolinara 1, Koprivnica Preuzeto s <https://www.bib.irb.hr:8443/1253933/download/1253933.ZbornikRadovaTISKARSTVO2022.pdf#page=16>

- Bilić, V., Balić Šimrak, A. i Kiseljak, V. (2012). Nevizualni poticaji za dječje likovno izražavanje i razvoj emocionalne pismenosti. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (68), 2-5. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/123991>

- Boyatzis, J.C. i Varghese, R. (1994). Children's Emotional Associations with Colors. *The Journal of Genetic Psychology - Research and Theory on Human Development*. Preuzeto s <https://doi.org/10.1080/00221325.1994.9914760>

- Hunjet, A. i Vuk, S. (2017). THE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF COLORS IN MARKETING Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/vallisaurea/article/view/26395/13826>

- Kovačević, B. i Ramadanović, E. (2016). PRIMARNE EMOCIJE U HRVATSKOJ FRAZEOLOGIJI. *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 42/2 (2016.). Preuzeto <https://hrcak.srce.hr/177791>

- Klarin, M. (2017) . PSIHOLOGIJA DJEČJE IGRE Sveučilište u Zadru Preuzeto s https://vrtic-sunce.zagreb.hr/UserDocsImages/Psihologija_djecje_igre.pdf

- Kaur, A. (2020). A Link Between Colors and Emotions; A Study of Undergraduate Females. MCM DAV College, Panjab University, Chandigarh, India. Preuzeto s https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/64722872/a-link-between-colors-and-emotions-a-IJERTV9IS090319-libre.pdf?1603187186=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DIJERT_A_Link_Between_Colors_and_Emotions.pdf&Expires=1711548394&Signature=XuZ4DR8ZrEP61mkoG0G9OP80ZUDdTWlkiQPfZBOq69x5VibO5NQf~sRNEQ7vr6ATEjtE2hYyHBgHr6LaS9HpVJQ59R91Cy~4pPJf8UBKWqHh~KpGlrkUwo3z6uAYFvFXb3FrHvoQMR5T066itWwsFwuaCmkxs~T9k2tyoukkJhhDHcTMBW~BUY2~3D1cR9UtxHe8f4QqGpYV55n9~TTqTWLhhEK2OghsdX597qtG4z~b8KqV2qowI3cLzxxwkwvd440B9th7VVS9ntusFj50QXA8NKQDchR9aFGn0rSe2z~pgh0J2iFOOrIYuDVV5yMCeLYM2ddWo75QPjxPDQ_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

- Maria Regina Teixeira Ferreira Capelo, John Miguel Costa Varela, Noemí Serrano Díaz, Maria Helena de Agrela Gonçalves Jardim, Christina César Praça Brasil, Geraldo Bezerra da Silva Júnior, Márcia Lúcia Sousa Dias Alves. Emotions at Preschool Age: Contributions to Better Social and School Adaptation. *Psychology and Behavioral Sciences*. Vol. 8, No. 5, 2019, pp. 128-132. Preuzeto s https://www.researchgate.net/profile/Maria-Regina-Capelo/publication/337033392_Emotions_at_Preschool_Age_Contributions_to_Better_Social_and_School_Adaptation/links/5dc1f3e6299bf1a47b18fe46/Emotions-at-Preschool-Age-Contributions-to-Better-Social-and-School-Adaptation.pdf

- Rezić, L. (2006). Emocionalni razvoj djeteta - Kako pomoći djetetu da se snađe s onim što se događa u njemu i oko njega?. Dijete, vrtić, obitelj, 12 (45), 7-9. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/177722>
- Shi, Tommy. (2013). The Use of Color in Marketing: Colors and their Physiological and Psychological Implications Preuzeto s <https://escholarship.org/content/qt67v2q6g3/qt67v2q6g3.pdf>
- Selimović, H. i Karić, E. (2011). UČENJE DJECE PREDŠKOLSKE DOBI. Metodčki obzori, 6(2011)1 (11), 145-160. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/71223>
- Zhebin Xue, Qing Li, Jian Zhao, Xianyi Zeng, (2024). An investigation into the relationship between clothing colors and gender stereotyping in children Preuzeto s <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2023.103559>

- Tiskani izvori:

- Andrić, V. i Čudina-Obradović, M. (1996), Psihologija učenja i nastave, Zagreb: Školska knjiga.
- Belamarić, D. (1990.). Dijete i oblik. Zagreb: Školska knjiga
- Belamarić Šarčanić, D. (1969). Razvoj likovnih senzibilnosti učenika. Zagreb: Školska knjiga.
- Brettell, R., (1999) Modern Art: Capitalism and representation, University of Oxford.
- Grgurić, N i Jakubin, M. (1996). Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje. Metodčki priručnik. Zagreb : Educa.
- Herceg, L.; Rončević, A; Karlavarić, B. (2010.). Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi. Zagreb: Alfa
- Itten, J. (1973.) Umetnost boje. Beograd: Umetnička akademija u Beogradu.
- Jakubin, M. (1990) Osnove likovnog jezika i likovne tehnike. Institut za pedagoška istraživanja
- Lowenfeld, V. i Brittain, L.W. (1982). Creative and mental growth. Macmillan ; Collier Macmillan, New York, London
- Malchiodi, C. A. (1998). Understanding children's drawings. Guilford Press.
- Starc, B., Obradović, Č., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Zagreb: Golden marketing.
- Zjakić, I. i Milković, M. (2010). Psihologija boja. Varaždin : Veleučilište.

10. POPIS SLIKA

- Slika 1 – Izrada autora; Korištenje boje u fazi šaranja, bojica, 1 godina
- Slika 2 – Izrada autora; Korištenje boje u fazi složenih simbola, akvarel, 4 godine
- Slika 3 - Izrada autora; Korištenje boje u fazi intelektualnog realizma, tempera na platnu, 10 godina
- Slika 4 - Izrada autora; Korištenje boje u fazi vizualnog realizma, tempera na platnu, 14 godina
- Slika 5 - Izrada autora; Kartice s bojama
- Slika 6 - Izrada autora; Kartice s prikazom emocija; sreća, tuga, ljutnja, strah
- Slika 7 - Izrada autora; Rezultati povezivanja boja s emocijama
- Slika 8 - Izrada autora; Rezultati povezivanja boja s emocijama
- Slika 9 - Izrada autora; Rezultati povezivanja boja s emocijama
- Slika 10 - Izrada autora; Rezultati povezivanja boja s emocijama
- Slika 11 - Izrada autora; Rezultati povezivanja boja s emocijama
- Slika 12 - Izrada autora; Promatranje prikaza nefigurativnih umjetničkih djela
- Slika 13 - Mark Rothko, Orange and Tan, 1954, Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 14 - Mark Rothko, No. 61 (Rust and blue), 1953 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 15 - Mark Rothko, Wine, Rust, Blue on Black, 1953 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 16 - Mark Rothko, Black on gray, 1970 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 17 - Mark Rothko, Untitled, (Green, White and Yellow on Yellow), 1950 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 18 - Mark Rothko, White Center (Yellow, Pink and Lavender on Rose), 1950 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 19 - Mark Rothko, Four Darks in Red, 1958 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 20 - Mark Rothko, Untitled (Blue, Green, and Brown), 1952 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 21 - Mark Rothko, Orange Red and Yellow, 1961 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 22 - Mark Rothko, Untitled (Gray and Mauve), 1969 Preuzeto s <https://www.artnet.com/artists/mark-rothko/>
- Slika 23 - Izrada autora; Materijali za provedenu likovnu aktivnost, tempera i kistovi
- Slika 24 - Izrada autora; Proces slikanja tužnog ugođaja
- Slika 25 - Izrada autora; Proces slikanja sretnog ugođaja
- Slika 26 - Izrada autora; dječak M., 4, igra sretnih boja
- Slika 27 - Izrada autora; dječak M., 4, igra tužnih boja
- Slika 28 - Izrada autora; djevojčica V., 4, igra sretnih boja
- Slika 29 - Izrada autora; djevojčica V., 4, igra tužnih boja
- Slika 30 - Izrada autora; djevojčica E., 4, igra sretnih boja
- Slika 31 - Izrada autora; djevojčica E., 4, igra tužnih boja

Slika 32 - Izrada autora; djevojčica K, 4, igra sretnih boja
Slika 33 - Izrada autora; djevojčica K, 4, igra tužnih boja
Slika 34 - Izrada autora; djevojčica L., 4, igra sretnih boja
Slika 35 - Izrada autora; djevojčica L., 4, igra tužnih boja
Slika 36 - Izrada autora; djevojčica M., 5, igra sretnih boja
Slika 37 - Izrada autora; djevojčica M., 5, igra tužnih boja
Slika 38 - Izrada autora; dječak P., 4, igra sretnih boja
Slika 39 - Izrada autora; dječak P., 4, igra tužnih boja
Slika 40 - Izrada autora; dječak L., 4, igra sretnih boja
Slika 41 - Izrada autora; dječak L., 4, igra tižnih boja
Slika 42 - Izrada autora; dječak R., 4, igra sretnih boja
Slika 43 - Izrada autora; dječak R., 4, igra tužnih boja
Slika 44 - Izrada autora; djevojčica R., 3, igra sretnih boja
Slika 45 - Izrada autora; djevojčica R., 3, igra tužnih boja
Slika 46 - Izrada autora; L. 4, Reprodukcijska emocija sreće
Slika 47 - Izrada autora; E. 4, Reprodukcijska emocija sreće
Slika 48 - Izrada autora; L. 4, Reprodukcijska emocija straha
Slika 49 - Izrada autora; E. 4, Reprodukcijska emocija straha
Slika 50 - Izrada autora; L. 4, Reprodukcijska emocija tuge
Slika 51 - Izrada autora; E. 4, Reprodukcijska emocija tuge
Slika 52 - Izrada autora; L. 4, Reprodukcijska emocija ljutnje
Slika 53 - Izrada autora; E. 4, Reprodukcijska emocija ljutnje
Slika 54 - Izrada autora; L. 4, Reprodukcijska emocija iznenađenja
Slika 55 - Izrada autora; E. 4, Reprodukcijska emocija iznenađenja
Slika 56 - Izrada autora; Slika 56 – L. 4, Reprodukcijska emocija gađenja
Slika 57 - Izrada autora; E. 4, Reprodukcijska emocija gađenja
Slika 58 - Prikaz materijala za grupiranje portreta uz pripadajuću emociju; Preuzeto s <https://www.scienceofpeople.com/microexpressions/>
Slika 59 - Izrada autora; Prikaz grupiranja portreta uz pripadajuću emociju
Slika 60 - Izrada autora; Sortirani portreti, prva grupa, sreća
Slika 61 - Izrada autora; Sortirani portreti, druga grupa, sreća
Slika 62 - Izrada autora; Sortirani portreti, prva grupa, iznenađenost
Slika 63 - Izrada autora; Sortirani portreti, druga grupa, iznenađenost
Slika 64 - Izrada autora; Sortirani portreti, prva grupa, ljutnja
Slika 65 - Izrada autora; Sortirani portreti, druga grupa, ljutnja
Slika 66 - Izrada autora; Sortirani portreti, prva grupa, tuga

Slika 67 - Izrada autora; Sortirani portreti, druga grupa, tuga
Slika 68 - Izrada autora; Sortirani portreti, prva grupa, strah
Slika 69 - Izrada autora; Sortirani portreti, druga grupa, strah
Slika 70 - Izrada autora; Sortirani portreti, prva grupa, gađenje
Slika 71 - Izrada autora; Sortirani portreti, druga grupa, gađenje
Slika 72 - Izrada autora; Proces crtanja autoportreta promatrajući se u ogledalo
Slika 73 - Izrada autora; Proces crtanja autoportreta promatrajući se u ogledalo
Slika 74 - Izrada autora; Proces crtanja autoportreta promatrajući se u ogledalo
Slika 75 - Izrada autora; V. 4, djevojčica; sreća
Slika 76 - Izrada autora; B. 4, dječak; strah
Slika 77 - Izrada autora; E. 4, djevojčica; sreća
Slika 78 - Izrada autora; J. 4, dječak; sreća
Slika 79 - Izrada autora; L. 4, djevojčica; ljutnja
Slika 80 - Izrada autora; M. 5, djevojčica; sreća
Slika 81 - Izrada autora; P. 4, dječak; sreća
Slika 82 - Izrada autora; R. 4, dječak; tuga
Slika 83 - Izrada autora; T. 4, djevojčica; ljutnja
Slika 84 - Izrada autora; R. 3, djevojčica; tuga

11.POPIS TABLICA

Tablica 1 – Izrada autora; Tablični prikaz ponavljanja boje za četiri osnovne emocije